

ČESKA EPUBLIKA

NÁRODNÍ ZPRÁVA

Datum

Duben 2024

Země a partner

Česká republika, Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z.s.

Autorky

Kateřina Smolíková, Petra Klímová, Camille Latimier

Výzkumný tým

Kateřina Smolíková, Petra Klímová, Camille Latimier

VALIDITY

FORUM
Human Rights

pic
LEGAL CENTER FOR THE PROTECTION
OF HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT

MENTAL
HEALTH
PERSPECTIVES

Sabine Lobnig
Consulting & Translations e.U.

Poděkování

Rády bychom vyjádřily naši upřímnou vděčnost všem mezinárodním a místním partnerům, organizacím a institucím za spolupráci a podporu během této výzkumné studie. Děkujeme všem účastníkům výzkumu za sdílení jejich neocenitelných postřehů, zkušeností a odborných znalostí, osobních a profesních příběhů, úvah, znalostí a doporučení.

Autorky

Kateřina Smolíková, Petra Klímová, Camille Latimier

Výzkumný tým

Kateřina Smolíková, Petra Klímová, Camille Latimier

Kontakty v České republice

SPMP ČR

Karlínské nám. 59/12

186 03 Praha 8 – Karlín

Tel.: +420 776 237 799, +420 770 626 202

E-mail: spmp@spmpcr.cz

Webové stránky: www.spmpcr.cz

Kontakty na koordinátora projektu

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre

Impact Hub, Milestone Institute

Budapest, Wesselényi utca 17.

1053 Budapest, Hungary

E-mail: validity@validity.ngo

Publication date

Duben 2024

Informace o grantu

101097047-LINK

**Spolufinancováno
Evropskou unií**

Financováno Evropskou unií. Názory vyjádřené jsou názory autorů a neodráží nutně oficiální stanovisko Evropské unie nebo Evropské komise. Evropská unie ani Evropská komise za vyjádřené názory nenesou odpovědnost.

OBSAH

Shrnutí

01	Úvod	11
-----------	-------------	-----------

02	Cíle a metody výzkumu	15
-----------	------------------------------	-----------

03	Legislativa a politika pro podporu, dostupnost a multidisciplinární spolupráci	17
-----------	---	-----------

04	ICT and AI in Criminal Justice System for Accessibility and Multidisciplinary Cooperation	37
-----------	--	-----------

05	Praktické fungování systému trestní justice	44
-----------	--	-----------

06	Zkušenosti dětí se systémem trestní justice	54
-----------	--	-----------

07	Závěry a doporučení	93
-----------	----------------------------	-----------

SHRNUTÍ

Je justiční systém vstřícný a pružný pro děti s mentálním či psychosociálním postižením?

Účelem této zprávy je poskytnout informace založené na důkazech o zlepšení procesních úprav odpovídajících věku a zajištění účasti dětských obětí, zejména dětí s mentálním a psychosociálním postižením v procesech trestního soudnictví.

V České republice je postavení obětí trestných činů upraveno speciálním zákonem o obětech trestných činů, který zná i pojem „zvlášť zranitelná oběť“. Zvlášť zranitelnou obětí je mimo jiné dítě nebo osoba s mentálním či jiným psychosociálním postižením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy.

Po prostudování legislativy vztahující se k dětským obětem s mentálním postižením lze konstatovat, že do nabytí zletilosti jsou práva těchto obětí legislativně chráněna. Tyto osoby tak mají ze zákona právo na zmocněnce ex offo (advokáta hrazeného státem), mohou si také zvolit důvěrníka, dále mají opatrovníka pro řízení (u dětí zpravidla zástupce OSPOD). Zvláště zranitelná oběť má právo na ochranu před druhotnou újmou¹, tj. má právo na jediný výslech, který bude nahrán na video a v soudním řízení bude použita pouze tato nahrávka. Výslech probíhá ve zvláštních místnostech, které vypadají jako pokoj v bytě.

V praxi však tato ustanovení nejsou vždy dostatečně využívána, a to zejména u osob, které jsou zvláště zranitelnou obětí z jiného důvodu než je nedostatek věku.

Chybí praxe a zkušenosti s dětmi s mentálním či psychosociálním postižením. Ani osoby z praxe, se kterými jsme vedly rozhovory, neměly za svůj pracovní život více než dvě zkušenosti s dítětem s mentálním postižením, většina z námi oslovených osob však neměla zkušenost žádnou. Pro většinu dotazovaných byla uvedená problematika neprobádanou oblastí. Ačkoli naši respondenti byly ve většině případů osobami zapálenými pro věc, všechny se shodovaly na tom, že s danou problematikou nemají zkušenosti nebo jen naprosto minimální a spíše se obávají, aby něco nezkazily. Jsou si vědomy toho, že nemají zkušenosti, a to ani zprostředkované skrze školení.

Vzhledem k minimálnímu počtu zkušeností s mentálně postiženou obětí je nepochybné, že tyto oběti propadávají sítem už na začátku. Nejčastěji uváděnou překážkou pro to, aby dětské oběti s mentálním postižením nebo s duševním onemocněním vůbec vstoupily do trestního řízení, byly předsudky a neznalosti problematiky. Zejména problematika mentálního postižení/duševní onemocnění není dostatečně odborně prozkoumána z pohledu trestního práva a jednotlivých složek – např. nejsou dostatečné studie o posttraumatickém syndromu osob s mentálním postižením pro potřeby znaleckých posudků, a to ani cizojazyčné. To

je pak problém v samotném řízení, protože tím, že taková osoba projevuje post traumatický syndrom (dále jen „PTS“) jiným způsobem, než je uvedeno v tabulkách, jsou následky trestného činu zlehčovány a podle toho je také posuzována závažnost tohoto činu².

Absence povinných školení některých profesí, které jsou součástí trestního řízení, je další překážka. Proškolení jednotlivých složek systému je na různé úrovni. Policie má obecně povinná školení, mohou si vybrat, které absolvují. Ostatní složky systému nemají povinnost se dále vzdělávat, je tedy na nich, zda absolvují jedno školení ročně nebo za celý profesní život. Jedná se o soudce, státní zástupce i advokáty. Navíc školením není přizpůsobena ani struktura instituce, v době školení je nikdo nezastoupí, musí si proto tato školení napracovat dopředu nebo zpětně.

Právní zastoupení – sice hradí stát, ale kvalita práce advokátů je problematická (ex-offo). Dalším problémem je jeho včasný vstup do řízení, aby práva dítěte byla chráněná a podpořená úplně od začátku – ani to se často neděje.

Chybí praxe s procedurálními úpravami pro děti s postižením – většina aktérů si pod tímto pojmem nic konkrétního nepředstavuje kromě zjednodušené komunikace a slovní zásoby.

Největší překážkou systému je to, že pomoc dětem není dobře systémově ošetřená a koordinovaná. Není tedy zajištěný jednotný, koordinovaný postup pro případ, kdy se dítě stane obětí trestného činu. Od nahlášení trestného činu se dítě setkává s neuvěřitelným počtem osob³ - tím nemůže získat pocitu bezpečí a přehled. Legislativa popisuje detailně povinnosti všech aktérů, ale mnohost orgánů, které mají informační povinnost, je naopak některých případech oběti na škodu. V některých případech se stane, že místo toho, aby oběť poučili všichni, ji nepoučí nikdo a každý spoléhá, že to udělá ten druhý. Navíc spolupráce mezi aktéry zaleží na tom, „na koho narazíte“, a tím pádem není možnost spoléhat na jednotný a kvalitní postup – obecně panuje celkem nedůvěra mezi aktéry, zvláště ze strany neziskových organizací a právníků, kteří se touto problematikou zabývají. Doprovázení dítěte není zákonem garantované, přitom je velmi žádoucí.

¹ § 17 a násl. zák. č. 45/2013 Sb. v platném znění

² Rozhovor s psychologkou, různá soudní rozhodnutí, např. beztrestu.cz

³ podle anonymizované kazuistiky Centra LOCIKA (viz <https://www.centrumlocika.cz/detske-advokacni-centrum>):

Rodina, ve které žena i děti byly obětí závažného domácího násilí, se při vyšetřování a poskytování následné pomoci dostane do kontaktu se 47 různými osobami na 15 různých místech!

S dětmi mluví po dobu vyšetřování a řešení případu 29 různých osob, jsou podrobeny 2 typům soudně-znaleckého zkoumání a několika typům výslechů (na OSPOD, na policii a u soudu).

Výzkum ukázal, že předsudky a neznalosti problematiky dětských obětí a problematika mentálního postižení/duševní onemocnění je jedná z nejtěživějších barrier.

V současné době stále převládá paternalistický přístup, který se nejčastěji projevuje jednáním "o oběti bez obětí" a tím, že orgány činné v trestním řízení (OČTŘ) často těmto osobám a priori nevěří (v rozhovorech se několikrát objevilo, že děti jsou stále považovány za nedůvěryhodné). V tomto případě se však nejedná o změnu systémovou, ale o změnu myšlení, která je samozřejmě mnohem složitější.

V České republice proběhla robustní osvěta ohledně dětských obětí a probíhá ohledně problematiky znásilnění. Proběhla a stále probíhá několikaletá soustavná práce se všemi složkami, přičemž se jedná i o medializaci uvedených problémů.

Analogicky s tím, jak se postupně (byť pomalu), mění přístup k výše uvedeným obětem, je nejspíše jedním z řešení problematiky dětských obětí s mentálním postižením stejná medializace a osvěta. Vzhledem k tomu, že s dětskými oběťmi už systém umí alespoň rámcově pracovat, hlavním těžištěm osvěty by mělo být téma mentálního postižení.

Na závěr, navrhuje devět doporučení, která jsou detailně popsána na i výzkumu, aby práva dětí s mentálním či psychosociálním postižením byla lépe zajištěná:

1. Zlepšení znalecké činnosti a větší kontrola kvality soudních znalců.
2. Hodnocení potřeby dítěte v rámci celého procesu.
3. Posílení/zavedení pravidelného a kvalitního školení pro všechny osoby, které přicházejí v průběhu trestního řízení do styku s dětmi.
4. Koordinace a case-management na základě práva a zájmu dítěte.
5. Zavést figuru justičního zprostředkovatele.
6. Trestání dle závažnosti trestného činu a kvalifikované skutkové podstaty.
7. Sjednocení spisů a jejich dostupnost online.
8. Sbíráání dat o dětských obětech a obětech s postižením.
9. Zvýšení povědomí o problematice ve společnosti a zvýšení vnímání důvěryhodnosti dětí a dětí s mentálním či psychosociálním postižením.

*„KDYŽ ČLOVĚKA
POTŘEBUJÍ JAKO
DŮKAZNÍ PROSTŘEDEK,
TAK O NĚJ UMÍ HEZKY
PEČOVAT, MAJÍ ZVLÁŠTNÍ
MÍSTNOSTI APOD., ALE
NEVIDÍ, ŽE TO DÍTĚ MÁ
DALŠÍ PRÁVA A DALŠÍ
OSUD“.*

ZÁSTUPKYNĚ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

01

ÚVOD

Normativní rámec upravující dostupnost a vstřícnost systému trestní spravedlnosti vůči dětem s (mentálním či psychosociálním) postižením jakožto obětem trestných činů je tvořen zejména dvojicí zákonů z oblasti trestního práva procesního, a to zákonem č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, (trestním řádem) a zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Zatímco trestní řád obsahuje zejména úpravu procesních práv osob jako poškozených (byť některá práva obětí jakožto subjektů zvláštní péče ze strany státu jsou dílčím způsobem vymezena i zde, např. právo na ochranu soukromí v §8a a násl. TŘ), je to především zákon o obětech, který je již komplexně založen na východisku, podle kterého oběť trestného činu přestává být pojmána jako pouhý objekt trestního řízení a zdroj informací a dostávají se do popředí i její práva a oprávněné zájmy. Tímto zákonem tak byla posílena zejména práva obětí neprocesního charakteru (zejména právo na respektování její důstojnosti, na poskytování a přijímání informací, právo být slyšen, právo na peněžitou pomoc a v neposlední řadě právo na usnadnění přístupu ke komplexní odborné pomoci). Na tomto místě je vhodné doplnit, že přestože děti zaujímají mezi oběťmi výsadní postavení, které lze dovodit z jejich postavení jako zvlášť zranitelných obětí *ipso facto*, není jejich postavení upraveno samostatným zákonem (jako je tomu v ČR například u pachatelů z řad mladistvých a dětí⁴). Některé právní aspekty významné vzhledem k tématu zpracovávanému touto analýzou obsahuje rovněž hmotněprávní kodex trestního práva, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Jde např. legální definici pojmu “dítě”, “duševní poruchy” či o úpravu spáchání trestného činu ve vztahu k osobě se zdravotním postižením jako obecně přitěžující okolnosti. Dílčím způsobem se daná problematika dotýká rovněž právních předpisů mimo oblast trestního práva. Z těch nejvýznamnějších můžeme zmínit zákon č. 89/2012 Sb., občanského zákoník, a to např. v otázkách zastupování nezletilého či institutu opatrovnictví, resp. některé zákony ze sociálně-právní oblasti (zákon o sociálních službách, zákon o SPOD aj.).

Za další relevantní zdroje k danému tématu lze bezpochyby označit judikaturu soudu, zejména Ústavního soudu a Nejvyššího soudu, působící svou argumentační závazností. Hned úvodem je možné na tomto místě připomenout výňatek z nálezu Ústavního soudu – senátu, ze dne 23. 3. 2015, sp. zn. I ÚS 1974/14-3, kde se Ústavní soud vyjádřil takto: *„...Z uvedeného vyplývá, že osoby s duševním postižením byly v minulosti vystavovány hrubým porušováním svých lidských práv. Jejich marginalizace a přezírání jejich lidských práv je však již v současné době neakceptovatelné. Skutečností, že historicky jsou osoby s duševním postižením zranitelnou skupinou, musí odpovídat i zvlášť obezřetný výklad právních norem jich se týkajících, který musí být v plném souladu s jejich základními právy. Osoby s duševním postižením jsou nositeli všech lidských práv a ty jim garantují ochranu a respekt k jejich přirozené lidské důstojnosti. Proto tyto osoby nelze nadále ze společnosti vylučovat, jejich lidská práva bagatelizovat a zacházet s nimi jen jako s objektem právní regulace a procedur.“* Tuto argumentaci lze vnímat rovněž jako poselství obecným soudům, že by měly v

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

případech týkajících se příslušníků zranitelných skupin či osob ve zranitelné situaci či postavení zpozornět a pečlivě se zabývat tím, zda některá procesní práva nebyla zasažena či ohrožena právě v důsledku (zvláštní) zranitelnosti těchto osob.⁵ Na tomto místě je však třeba uvést, že rozhodnutí (vyšších) soudů týkající se práv osob s postižením v rámci systému trestního práva procesního není mnoho. Příčinou bude kromě jednoduchého faktu, že postižených obětí trestných činů není ve srovnání s ostatními oběti statisticky příliš mnoho, i pravděpodobně vysoká míra latence porušení práv těchto specifických obětí.

Nejenom z tohoto důvodu by se měla stále více do popředí dostávat premisa prosazující změnu v přístupu k osobám s postižením, kdy se dosavadní paternalistický přístup založen toliko na ochraně těchto osob (jako na ty nejslabší a zranitelné osoby) pozvolna vyvažuje tak, aby byla více respektována i vůle těchto osob.⁶ Toto vyvažování je postupně prosazováno nejen judikaturou Ústavního soudu, ale rovněž i judikaturou Evropského soudu pro lidská práva. Ostatně, podobné východisko se objevuje i ve vztahu k právům dětí, což příležitostně vyjadřuje hlavní myšlenka pokynů Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem: "*Justice by měla být přítelem dětí. Neměla by jít před nimi, protože ji možná nebudou následovat. Neměla by jít za nimi, protože děti by neměly být zatěžovány odpovědností věst. Měla by jednoduše jít vedle nich a být jejich přítelem.*"⁷

Bohužel v českém systému trestní spravedlnosti nejsou systematicky sbírána data o obětech obecně, ani specificky o dětských obětech nebo o obětech s postižením. Ani Policie ČR ani Ministerstvo spravedlnost skrz soudů neshromačují systematické data. Proto není možnost vůbec sledovat přístup k spravedlnosti této skupiny dětí ani jakým způsobem systém reaguje na jejich potřeby. Jediná zpráva z roku 2022 od organizace Forum pro lidská práva zcela jednoznačně popisuje⁸, že český systém trestní spravedlnosti není pro oběti s mentálním nebo psychosociálním postižením přístupný a účinný. Protože děti jsou automaticky zařazené jako zvlášť zranitelných obětí, můžeme si klást otázku, zda systém je vstřícnější a pružnější pro děti s mentálním či psychosociálním postižením. Navíc, systém AAK je pro české právo neznámý. Dle rozhovorů doporučení ani školení neprobíhají, neboť po nich není poptávka vzhledem k počtu dětí s mentálním či psychosociálním postižením, které se dostanou do justičního systému.

⁵ ŠIMÁČKOVÁ, K. K pojmu zranitelnost v českém právním prostředí, zejména v judikatuře Ústavního soudu. Jurisprudence, ročník 2019, č. 5.

⁶ MAREČKOVÁ, J.; MATIAŠKO, M. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání. 5. aktualizované a přepracované vydání. 2010.

⁷ Viz například potřeba vyváženosti participačních práv a ochrany dětí v citovaných pokynech Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem ze 17. 11. 2010.

⁸ FORUM PRO LIDSKA PRAVA, Hlasy pro spravedlnost Obětí trestných činů s postižením v České republice, 2022 dostupný na <https://forumhr.eu/wp-content/uploads/2023/04/Obeti-trestnych-cinu-s-postizenim-v-Ceske-republice-1.pdf> (08.05.2024)

Účelem této zprávy je právě poskytnout informace založené na důkazech a návrhy na zlepšení procesních úprav odpovídajících věku a zajištění účasti dětských obětí, zejména dětí s mentálním a psychosociálním postižením v procesech trestního soudnictví.

Na základě rozhovorů s různými aktéry působícími v systému, chceme ověřovat přístup k dětem s mentálním a psychosociálním postižením, protože se domníváme, že stále převládá spíše paternalistický přístup, a to jak vůči dětem⁹, tak vůči osobám s mentálním postižením¹⁰. Byť v České republice právo přiznává svéprávnost dětem postupně vždy dle jejich aktuálních schopností, v praxi lidé nejednají s dětmi, ale pouze s jejich zástupci (CZ/PRO/F/09, CZ/VSO/F/02). Stejný přístup má společnost obecně k osobám s mentálním postižením. A tak, jak je nastavena společnost obecně, jsou nastaveni i jednotlivci v trestním procesu.

Tato zpráva by měla identifikovat nedostatky vůči dětem s mentálním postižením, upozornit na jejich specifické potřeby. Dále by měla upozornit na to, jak systém reaguje nebo reaguje na tyto potřeby. Na závěr nabídne doporučení, aby byl justiční systém vstřícnější vůči dětem s mentálním postižením.

⁹ Např. O kritice doktríny paternalistického přístupu k dětem v kontextu realizace ústavní výchovy a připravovaných změn v této oblasti ze dne 10.4.2019 dostupné na

<https://www.epravo.cz/top/clanky/o-kritice-doktriny-paternalistickeho-pristupu-k-detem-v-kontextu-realizace-ustavni-vychovy-a-pripravovanych-zmen-v-teto-oblasti-109148.html> (citováno dne 5.4.2024)

¹⁰ Např. LACINOVÁ, B., Pracovní skupina k zajištění dostupnosti psychoterapie, psychoterapeutických a psychosociálních intervencí PS PPP in Česká a slovenská psychiatrie, 2021;117(5), s. 258 -265 dostupné na <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=1424> (5.4.2024)

02

CÍLE A METODY
VÝZKUMU

V rámci realizace výzkumu, autorky kombinovaly tzv. „desk research“ (výzkum od stolu) a rozhovory s aktéry z trestního systému justice. Desk research zahrnoval identifikaci a analýzu relevantní dokumenty zachycující trestněprávní úpravu a politiku státu (např. vnitrostátní právní předpisy, právní analýzy/literatura, soudní rozhodnutí, zprávy o obětech trestných činů, zejména od nevládních organizací a organizací pro lidská práva, jakož i různé mediální zdroje, např. články a podcasty) týkající se systému poskytování přiměřených a procesních úprav v systému trestní justice pro děti se postižením. Obecně je málo zdrojů a rešerší k tématu postavení lidí s postižením v justici, a stejně tak k tématu lidí s mentálním či psychosociálním postižením.

Výzkum zahrnoval 11 polostrukturovaných rozhovorů a e-mailovou komunikaci s několika neziskovými subjekty (organizacemi na podporu obětí) o jejich roli a náplni práce (podpora, kterou poskytují dětem, a od jakého věku). Ani po opakovaném kontaktování několika různých nevládních organizací se nám nepodařilo setkat se s žádným dítětem nebo mladým dospělým, který by měl zkušenost s trestním řízením jako oběť. Rozhovory byly provedeny v období od října 2023 do února 2024 s odborníky z oblasti trestního soudnictví (dva advokáti, jedna soudkyně, jedna státní zástupkyně, jedna specializovaná policistka), se třemi zástupci nevládních organizací, se zástupkyní Ministerstva spravedlnosti a psycholožkou, která je rovněž lektorkou pro policisty, a také se zástupkyní Probační a mediační služby (dále také jen „PMS“)¹¹. Údaje byly analyzovány pomocí obsahové analýzy.

Následující kapitoly prezentují kombinaci hlavních zjištění z desk research a terénního výzkumu. Kapitola 3 popisuje relevantní legislativní a národní strategie či texty, které tvoří rámec pro dětské oběti v trestní justici.

¹¹ Službu PMS lze považovat za součást profesionálů v oblasti trestního soudnictví, ale jsou to sociální pracovníci a psychologové a mají podpůrnou roli pro oběti, proto je počítáme zvlášť.

03

LEGISLATIVA A POLITIKA
PRO PODPORU,
DOSTUPNOST A
MULTIDISCIPLINÁRNÍ
SPOLUPRÁCE

- zvýšení povědomí o sexuálním zneužívání a vykořisťování dětí jak mezi veřejností, tak odborníky pracujícími s dětmi,
- poskytování odpovídajících nápravných opatření, léčby a podpory, jakož i odrazování pachatelů od navazování kontaktu s dětmi při výkonu jejich povolání,
- poskytování specializovaných služeb pro děti.¹⁵

Všechny tyto výtky a doporučení lze bez dalšího aplikovat i pro jakékoli jiné případy, kdy je dítě, a zejména dítě s mentálním postižením, obětí trestného činu. Jako omezení funkční osvěty ohledně mentálního postižení je vnímáno také to, že se nejedná o jednu diagnózu, ale mnoho různých diagnóz s různými projevy. To výrazně znesnadňuje osvětu, která by byla opravdu funkční (CZ/PSY/F/10).

Dále je třeba zmínit Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen¹⁶, jakož i její Opční protokol¹⁷. V neposlední řadě je třeba uvést i Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením¹⁸ a její Opční protokol¹⁹. Všechny tyto mezinárodní úmluvy jsou součástí právního řádu ČR bez další úpravy či přizpůsobování jejich textů.

Co se týče unijních předpisů, směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2012/29/ES, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu byla do českého právního řádu transponovaná zákonem č. 56/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, s účinností od 1. 4. 2017. Dále lze pak zmínit směrnici Evropského parlamentu a Rady 2011/93/EU o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii, který byla do českého právního řádu transponována novelou trestněprávních předpisů č. 141/2014 Sb., s účinností od 1. 8. 2014. U směrnice 2011/93/EU došlo dne 26. 1. 2023 k formálnímu upozornění k porušení čl. 258 SFEU (chybná transpozice), ČR se vyjádřila dne 27. 3. 2023, Komise se k tomuto stanovisku ČR dosud nevyjádřila (řízení č. 2019/2228).

02 Intersekcionalita ve vnitrostátním právním rámci

V systému trestní spravedlnosti ČR je obecně používán pojem „dítě“, resp. některé další pojmy jako „nezletilý“ či „osoba mladší osmnácti let“, přičemž všechny tyto

¹⁵ Závěrečná doporučení ke spojené páté a šesté pravidelné zprávě České republiky, CRC/C/CZE/CO/5-6, bod 27. str. 7. Dostupné z: [Úmluva o právech dítěte | Vláda ČR \(gov.cz\)](#).

¹⁶ do právního řádu přijata vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb., s platností od 18. 3. 1982

¹⁷ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 33/2021 Sb. m. s., s platností od 26. 5. 2001.

¹⁸ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 10/2010 Sb. m. s., s platností od 28. 10. 2009

¹⁹ Sdělení č. 7/2001 Sb. m. s., s platností od 23. 9. 2021

termíny mají stejný obsah vycházející z čl. 1 Úmluvy o právech dítěte. Podle § 126 TZ platí, že dítětem je osoba mladší osmnácti let, pokud zákon nestanoví jinak.

V zásadě platí, že v trestním procesu nedochází k rozdílnému přístupu k právům dítěte oproti jiným osobám. Nicméně konkrétní způsob provedení procesního úkonu musí být samozřejmě nutně přizpůsobován nízkému věku, jakož i úrovni mentálního a psychologického vývoje (tedy zralosti) dítěte. Tato zvýšená trestněprávní ochrana se projevuje zejména v speciální úpravě výpovědi dítěte jako svědka (jak v případě výslechu, tak v případě vysvětlení²⁰), v postavení dítěte jako zvlášť zranitelné oběti bez dalšího posuzování či v míře zastupování dítěte ze strany jiných (dospělých) osob.

Rozdíl v přístupu k právům není v normativní rovině systémově nastaven ani vůči osobám s určitým (mentálním či psychosociálním) postižením²¹. Nicméně, v případě provádění procesních úkonů s těmito osobami se uplatňuje obdobný přístup aplikační praxe jako v případě malých dětí. Všechny informace je třeba vůči těmto adresátům sdělovat jednoduchým způsobem, aby byly pro konkrétní osobu přijatelné a pochopitelné. Klade se zde rovněž zvýšený důraz na vyslychajícího a na jeho profesní a odborné znalosti a dovednosti, obdobně jako v případě dětí. Za účelem efektivní komunikace je třeba se přizpůsobit komunikační úrovni postiženého člověka (např. používání krátkých vět, výrazů, které prokazatelně zná, používání alternativních komunikačních systémů, obrázků, piktogramů či pomůcek typu panenek apod.). V praxi se však dle rozhovorů lze setkat zejména s bagatelizací trestních oznámení těchto osob (CZ/PRO/F/09, CZ/VSO/F/01, CZ/L/M/05). Je však třeba konstatovat, že se tyto osoby často ani nedostaví na policejní stanici, protože buď neví, že se staly obětí trestného činu, nebo sice cítí, že se jim stalo něco, co není správné, ale okolí jim další kroky rozmluví. A to v řadě případů také z důvodu vlastní špatné zkušenosti s orgány státní správy.

²⁰ Zvýšenou ochranu dětí a mladistvých jakožto poškozených, resp. obětí z hlediska přístupu k nim v rámci trestního procesu ilustruje například usnesení Nejvyššího soudu ČR - senátu ze dne 20.11.2013, sp. zn. 5 Tdo 1241/2013, podle kterého „*právo obviněného vyslychat nebo dát vyslychat svědky ve smyslu čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod je limitováno dalším základním právem zaručujícím zvýšenou ochranu dětí a mladistvých podle čl. 32 odst. 1 věty druhé Listiny základních práv a svobod a podle Úmluvy o právech dítěte.*“ V daném případě bylo posuzováno právo nezletilé poškozené na citlivý a šetrný způsob provádění výslechu jakožto neopakovatelného úkonu před zahájením trestního stíhání oproti právu obviněného klást této poškozené jakožto svědkyni otázky. Nejvyšší soud zde při posouzení celého kontextu případu (zákonost provedení úkonu včetně nezbytné přítomnosti soudce i znalce odpovídající odbornosti, jakož i skutečnost, že se nejednalo o jediný usvědčující důkaz) upřednostnil ochranu dětí coby specifické poškozené před případným traumatem z opakovaného výslechu ze strany obviněného či jeho obhájce.

²¹ Byť jejich postižení může být (a v praxi je) soudy posuzováno, např. při hodnocení nároku oběti na náhradu nemajetkové újmy. K tomu viz nálezy Ústavního soudu ze dne 3. 8.2021, sp. zn. II. ÚS 3003/20 – 2, kdy byla stěžovatelka, osoba s poruchou autistického spektra – Aspergerovým syndromem a zvlášť zranitelná oběť znásilnění, nižším soudem odkázaná s částí nároku na náhradu nemajetkové újmy na civilní řízení s tím, že není schopná z důvodů svého postižení plně chápat zásah do svého základního práva. K tomu Ústavní soud uvedl, že „*Dojde-li zásahem do nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí (čl. 7 odst. 1 Listiny) ke vzniku újmy, nelze snížit náhradu této újmy jen z důvodu, že poškozený jednotlivec není schopen z důvodů svého postižení plně chápat zásah do svého základního práva.*“

V ČR rovněž neexistuje systémově diferencovaný přístup k osobám v závislosti na jejich pohlaví.

Děti s mentálním a psychosociálním postižením

Trestněprávní předpisy obecně nepoužívají jednotný pojem pro označení postižení osoby. Trestní zákoník obsahuje legální definici pojmu „duševní porucha“ (§ 123 TZ), která je však relevantní pouze pro posouzení přičetnosti. Trestní zákoník rovněž jako obecně přitěžující okolnost upravuje skutečnost, že trestný čin byl spáchán ke škodě osoby se zdravotním postižením, když tyto osoby jsou zpravidla snáze napadnutelné a neschopné se účinně bránit fyzickému útoku, resp. jsou snáze psychicky ovlivnitelné (§ 42 písm. h) TZ. Jinak se však postupuje při aplikaci obecných pravidel, odchylný, shora popsáný přístup, se uplatní až při posouzení individuální situace.

Resp. až po posouzení situace, přičemž ne vždy je duševní stav osoby vyhodnocen správně, a to jak u oběti, tak i u pachatele (např. státní zástupkyně vzpomínala na případ, kdy až u soudu zjistila, že pachatel je mentálně hendikepovaný, zatímco nikde ve spisu od policie, a to ani při zpětné kontrole žádnou takovou zmínku nenašla²².

V této souvislosti lze však zmínit pojem „zranitelnost“, který je využíván právě například v zákoně o obětech TČ ve vztahu (mimo jiné) k dětem či osobám s postižením [§ 2 odst. 4 písm. a), b)]. Z judikatury Ústavního soudu lze dovodit, že „účastní-li se soudního řízení zranitelná osoba, tedy osoba s psychosociálním postižením, dítě, Rom, cizinec apod. - a to zejména pokud se v řízení jedná o jejich práva či povinnosti – jsou obecné soudy povinny zpozornět a zvláště dbát na to, aby tato osoba mohla v řízení plně uplatnit svá práva stejně jako jiní účastníci řízení. Přitom je třeba samozřejmě přihlížet k charakteru postižení konkrétní dotčené osoby a podle toho přijmout případná kompenzační opatření. V případě osob s duševním postižením či dětí tak kupříkladu minimálním přiměřeným opatřením zpravidla bude ustanovení zástupce pro řízení z řad advokátů tak, aby byla náležitě zajištěna ochrana jejich práv“.²³

Koncept „zranitelnosti“ není v praxi vždy jasný^{24, 25}. V jednom případě dětská oběť byla prohlášena za oběť, která není zvláště zranitelná, což bylo v rozporu s výslovným zněním zákona. V tomto konkrétním případě se povedlo toto rozhodnutí zvrátit²⁶.

Bariéry zabraňující oznámení trestných činů

Obecně platí, že oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, může podat kdokoli, tedy i dítě s mentálním či psychosociálním postižením,

²² Pohovor na místě, Státní zástupkyně, ženy

²³ Nález Ústavního soudu – senátu ze dne 9. 2. 2016, sp. zn. I. ÚS 2933/15 – 1.

²⁴ Online rozhovor, advokát, muži

²⁵ Pohovor na místě, sociální pracovník/speciální pedagog, (organizace na podporu obětí), muži

²⁶ Online rozhovor, advokát, muži

nicméně v praxi samozřejmě bude takový postup spíše raritní. Systém oznamování trestných činů je nastaven poměrně široce, jak vzhledem k přípustné formě, kterou lze trestní oznámení podat (ústně, písemně, elektronicky či prostřednictvím telefonu, přičemž ho lze zaslat i anonymně), tak vzhledem k okruhu orgánů pověřených trestní oznámení přijímat (jakýkoli policejní orgán, státní zastupitelství²⁷ i soud, který je však zašle státnímu zástupci a věcně se oznámením nezabývá). Podání může zkrátka být učiněno ústně na policii, na státním zastupitelství nebo na soudu, nebo písemně na týchž místech. Podání je bezplatné. Tato pravidla v souhrnu zvyšují přístupnost podání trestního oznámení i pro osoby nižšího věku či s určitým druhem postižení.

Dle českého právního řádu musí policie prošetřit každé podání, které se k ní dostane, a to bez ohledu na to, kdo toto podání podal, bez ohledu na jeho věk, národnost, rasu, pohlaví nebo duševní zdraví.

Specifikem je, že pokud chce podatel vědět, jak bylo s jeho podáním naloženo, musí o to výslovně požádat²⁸. V opačném případě nikdy nezjistí, co v dané věci policie zjistila, či zda se tím vůbec podrobněji zabývala. Ne každý si toto v okamžiku podání uvědomí.

V praxi nicméně mohou vznikat některé další překážky, kdy se zejména děti mladšího věku mohou setkat ze strany policie s doporučením doprovodu zákonného zástupce či jiné dospělé osoby (tím spíše, bude-li se jednat o dítě s postižením). Podle zákonné úpravy má však policie povinnost komunikovat i se samotným dítětem. Z výzkumné zprávy²⁹ Centra pro domácí a genderově podmíněné násilí také plyne, že děti či mladiství si nejsou tohoto svého práva vůbec vědomi.

Z rozhovorů vyplývá, že nikdo z osob, s nimiž jsme vedly rozhovory, nemá zkušenost, že by na policii přišlo samo dítě. Naopak několik osob uvedlo jako největší překážku na vstupu dítěte nebo osoby s mentálním postižením do řízení předsudky a z nich

²⁷ Podle některých názorů by měla být tato možnost podávat oznámení směrem ke státnímu zastupitelství omezena právě pouze na některé specifické skupiny oznamovatelů: „*Ptejme se především po smyslu přijímání podání do protokolu (pozn: na státním zastupitelství). Ten vidím hlavně v řešení výjimečných případů - oznamovatelů, kteří jsou objektivně znevýhodněni proti běžné populaci. Příkladem mohou být mentálně handicapovaní, dyslektici, dysgrafici, lidé nemající psací potřeby či negramotní. Spadají sem i poškození, u nichž k trestnému činu evidentně došlo a je předpoklad, že jsou nějakým způsobem oslabeni - typicky jde o tzv. zvláště zranitelné oběti podle zákona o obětech trestných činů. Tyto lidi, kterým podání z pochopitelných důvodů činí obtíže, by měl jistě vyslechnout osobně státní zástupce, poučít je o jejich právech a pomoci jim co nejlépe zformulovat oznámení. Zmíněná péče by však měla být - s vypůjčením si lékařské terminologie - jistým nadstandardem.*“ ŠŤASTNÝ, J. Máme se bavit z oznamovatelí?, Státní zastupitelství, ročník 2017, č. 2.

²⁸ Musí požádat o vyrozumění o učiněných opatřeních dle § 158 zák. č. 141/1961, trestní řád.

²⁹ Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva. Centrum domácího a genderově podmíněného násilí. 2023. s.25 a násl.

plynoucí nedůvěru osob činných v trestním řízení^{30,31,32} vůči dětem i osobám s mentálním postižením.

Z rozhovoru s advokátem³³ a z veřejně dostupných rozhovorů s mediálně aktivní advokátkou (s níž se řízený rozhovor nepodařilo uskutečnit) plyne³⁴, že problém na vstupu do trestního řízení mají zvláště zranitelné oběti obecně – oba shodně poukazují na roli advokáta (zmocněnce) už při nahlašování trestného činu (oba nemluvili o mentálně postižených dětech, ale o znásilněných a obětech domácího násilí, a to dětech i dospělých), přičemž dle jejich slov jsou oběti policií zrazovány od nahlašování těchto činů, např. s argumentem, že by tím přece zkazily život pachatelů, jestli jen nedošlo k omylu apod. (I v mediálně publikovaném případě zavírání mentálně postiženého dospělého v chlívků na dvorku padaly argumenty, že je to pochopitelné, vždyť maminka mu přece obětovala celý život a zjevně byla z celé situace vyčerpaná³⁵.) Dle slov výše zmíněných advokátů je bez spolupráce oběti s advokátem přístup k trestnímu řízení velmi ztížen, dochází např. k označení těchto jednání (myšleno domácí či sexuální násilí) jako přestupek, případně pokračující přestupek, je-li hlášeno opakovaně. Role advokáta jako zmocněnce zvláště zranitelné oběti je pak zejména na vstupu právě v tom, aby takové činy vůbec byly označeny jako trestný čin a jako takový také řešeny³⁶.

Co se týče zachycení oznámení trestných činů spáchaných na těchto obětech, zde je dle rozhovorů „velký rozdíl podle toho, na kterou policejní služebnu oběť přijde a kdo konkrétně bude oznámení přijímat“³⁷. Dobrá praxe se tedy váže spíše k jednotlivcům, systémové nastavení dobrou praxi nezaručuje.

³⁰ Online rozhovor, NNO zástupce, advokát, ženy

³¹ Online rozhovor, advokát, ženy

³² Pohovor na místě, statní zastupkyně, ženy

³³ Online rozhovor, advokát, muži

³⁴ Hrdá, L., Soudy svévolně krátí odměny za pomoc obětem trestných činů. Loni jsem tak přišla o více než milion, podcast in Prostor X, 4.3.2024, dostupný na <https://open.spotify.com/episode/211voXjxy8attsObUwLE3L> (8.3.2024)

³⁵ „Policajti mi řekli, že vlastně ani nevidí důvod, proč sem jezdili,“ uvedla žena. Syna jí ale odvedli. „Prý kvůli tomu, aby jim nepřišlo další oznámení. Až se všechno vysvětlí, budu ho chtít zpátky,“ líčila žena.

„Psycholog a soudní znalec Karl Bröckl v reakci na případ uvedl, že samotné zavírání ještě automaticky neznamená týrání. „Jestliže došlo pouze k jeho omezení pohybu, nemusel to vnímat jako těžké příkoří, které by jej nějakým zásadním způsobem fyzicky nebo psychicky zatěžovalo. Na druhou stranu jde o lidskou bytost, která má svoje práva, a tímto způsobem by se s ní zacházet nemělo. Je to skutečně na hraně,“ prohlásil Bröckl. Jiné by podle něj bylo, pokud by matka synovi fyzicky ubližovala nebo jej třeba trápila hladem. „Tady by pak nebylo o čem diskutovat,“ doplnil Bröckl.

„Její sousedé jsou s kategorickými soudy opatrní. „Je to pro ni řehole. Musí ho denně přebalovat, krmit a mýt. Navíc ji sužují vlastní zdravotní problémy, má rakovinu a jezdí na chemoterapii do Prahy,“ uvedla starší žena z domu přes ulici. Zavírání syna do chlívků ale komentovat nechtěla. „Těžko říci, správné to ale asi nebylo,“ krčila rameny.“ Citace z Biskup, P., Žena zavírala postiženého syna do chlívků, in *Novinky*, 20.5.2020, dostupný na <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-zena-zavirala-postizeneho-syna-do-chlivku-40324673>, (8.3.2024)

³⁶ Online rozhovor, advokát, muži

³⁷ Online rozhovor, advokát, muži

Zákon o obětech stanoví, že je-li zde tzv. zvláště zranitelná oběť³⁸, má právo na svého zmocněnce (zpravidla advokáta), který může být jmenován soudem nebo státním zástupcem na podnět policie. Zmocněnec zvláště zranitelné oběti ji může provázet celým procesem, tedy už od prvních úkonů v dané věci. Ustanovování zmocněnců u dětských obětí už bývá pravidlem, u dospělých zvláště zranitelných obětí je to pak na uvážení orgánu. Práci zmocněnce zvláště zranitelné oběti hradí stát³⁹.

Zaměříme-li se pouze na oběti trestných činů s mentálním/psychosociálním postižením, pak z rozhovorů vyplývá, že zásadní podmínkou, aby taková oběť vůbec vstoupila do procesu trestního řízení, je aktivní okolí této osoby, zejména pečující

³⁸ § 2 odst. 4 zák. č. 45/2013 Sb., v platném znění

(4) Zvláště zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí

a) dítě,

b) osoba, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy,

c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku), trestného činu znásilnění (§ 185 trestního zákoníku), trestného činu týrání svěřené osoby (§ 198 trestního zákoníku), trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku),

d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.

³⁹ 51a zák.č. 45/2013 Sb., v platném znění

(1) Osvědčí-li poškozený,

a) který je zvláště zranitelnou obětí podle zákona o obětech trestných činů,

b) kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví, nebo

c) který je pozůstalým po oběti, které byla trestným činem způsobena smrt,

že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, rozhodne na jeho návrh předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, že má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. Stejně rozhodne o takovém návrhu poškozeného, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, není-li vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo její výši nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné.

(2) Poškozený mladší než osmnáct let má nárok, nejde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy (§ 196 trestního zákoníku), na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez splnění podmínek podle odstavce 1.

(3) Návrh na rozhodnutí podle odstavce 1 včetně příloh, jimiž má být prokázána jeho důvodnost, podává poškozený v přípravném řízení prostřednictvím státního zástupce, který k němu připojí své vyjádření, a v řízení před soudem příslušnému soudu, který věc projednává.

(4) V případě, že si poškozený sám zmocněnce nezvolí, ustanoví jako zmocněnce za podmínek uvedených v odstavcích 1 nebo 2 předseda senátu a v přípravném řízení soudce advokáta zapsaného v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů pro právní pomoc podle zákona o obětech trestných činů podle místa působnosti a v pořadí, jak v něm následují. Není-li to možné nebo účelné, ustanoví zmocněncem jiného advokáta; ustanovení § 39 odst. 2 a 3 se použijí obdobně. Náklady vzniklé přibráním takového zmocněnce hradí stát.

osoby^{40,41,42}. Tyto osoby jednak oběť vůbec nasměrují, zda má či nemá svoji situaci řešit skrze policii a soud, pokud pak toto doporučí, tak jsou to zas právě tyto osoby, které oběti před všemi osobami zastupujícími stát dodávají důvěryhodnosti. V neposlední řadě jsou to také tyto osoby, kdo pomáhají orgánům činným v trestním řízení s komunikací s takovými oběťmi. Nicméně ač mezinárodní výzkumy ukazují, že mohou být osoby s mentálním postižením snadnými oběťmi, trestních řízení s těmito osobami jako oběťmi je velmi málo (v řádu jednotek, maximálně nižších desítek). Přesné číslo není dohledatelné, oficiální statistika není vedena.

Konflikt mezi dítětem a jeho zákonným zástupcem

Vznikne-li mezi dítětem a jeho zákonným zástupcem (kterým je nejčastěji rodič, k tomu § 45 odst. 1 TŘ ve spojení s § 892 odst. 1 OZ) střet zájmů, soud dítěti jmenuje opatrovníka. To se děje zejména v případě, že jsou rodiče v pozici obviněných z trestného činu vůči svému dítěti. Ustanovit opatrovníka může pouze soud v občanském soudním řízení ve věcech péče o nezletilé děti na základě podnětu soudu v trestním řízení. Pokud by však tato obvyklá procedura ustanovení opatrovníka soudem způsobovala vážné komplikace trestního řízení (zejména ve vztahu k nebezpečí z prodlení), dává trestní řád předsedovi senátu trestního soudu a státnímu zástupci v přípravném řízení oprávnění ustanovit opatrovníka vlastním rozhodnutím (§ 45 odst. TŘ). Opatrovníkem poškozeného bude v těchto případech většinou někdo z dalších příbuzných dítěte (nikoli však druhý rodič, a to vzhledem k možnosti střetu zájmů mezi rodiči a dítětem), případně pracovník orgánu obce či kraje, orgán místní správy, advokát apod. Každý opatrovník přitom musí se svým ustanovením souhlasit, s výjimkou případů, kdy je opatrovníkem ustanoven advokát, neboť ve vztahu k této profesní skupině osob se jedná o poskytnutí právní služby za úhradu. Ustanovený opatrovník je poté ze zákona oprávněn vykonávat všechna procesní práva, která na základě zákona náleží přímo poškozenému.

Nezletilého poškozeného může zastupovat také jeho zmocněnec. Tím může být fyzická nebo i právnická osoba. Zmocněnci poškozeného ze zákona přísluší širší oprávnění než opatrovníkovi (např. přítomnost v zásadě při všech vyšetřovacích úkonech, jimiž se mají objasnit skutečnosti důležité pro uplatnění práv osob, které zastupuje, a jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem).

K míře zastupování osob se zdravotním postižením se obecně vyjádřil i Ústavní soud v nálezu ze dne 5. 12. 2017, sp. zn. IV. ÚS 1582/16, když konstatoval, že: *„Nahrazování vůle jedince (odepření svéprávnosti a ustanovení zástupce) má naopak ustoupit ve prospěch podpory či asistence při rozhodování a jednání s právními následky, přičemž jedincům se zdravotním postižením má být umožněno mj. také brát*

⁴⁰ Pohovor na místě, státní zastupkyně, ženy

⁴¹ Online rozhovor, psycholog (školitel), ženy

⁴² Online rozhovor, advokát, muži

na sebe rizika s takovým rozhodováním a jednáním spojená a nést následky svých případných pochybení.”

03 Národní rámec pro poskytování informací, procesních úprav a podpory dětem se zdravotním postižením, které se staly obětí trestného činu

V normativní rovině je požadavek na individuální posouzení situace každého poškozeného či oběti vyjádřen v základních zásadách navzájem provázaných v TŘ a ZOTČ. OČTŘ jsou podle § 2 odst. 15 TŘ v průběhu celého trestního řízení povinny jej vést s potřebnou ohleduplností vůči poškozenému a při šetření jeho osobnosti. Podle ZOTČ (§ 3 odst. 2 ZOTČ) pak jednotlivé orgány musí vůči oběti zaujmou respektující, šetrný a individuální přístup přizpůsobený věku, zdravotnímu stavu včetně psychického stavu, její rozumové vyspělosti a kulturní identitě oběti, tak aby předcházely vzniku újmy způsobené jí trestným činem nebo k druhotné viktimizaci. Tuto povinnost nemají pouze OČTŘ ale i další orgány veřejné moci, subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, poskytovatelé zdravotních služeb, znalci, tlumočníci, obhájci a sdělovací prostředky.

Toto obecné pravidlo se pak promítá do konkrétních zákonných opatření:

- respektující, zdvořilý, šetrný a ohleduplný přístup ze strany jednotlivých orgánů a subjektů, které s obětí přicházejí v průběhu trestního řízení do kontaktu (§ 3 odst. 2 ZOTČ),
- včasné a pro konkrétní oběť **srozumitelné poskytnutí základních informací** (§ 8 ve spojení s § 13 ZOTČ),
- výrazné omezení možnosti kladení otázek směřující do intimní oblasti vyslychané oběti, včetně práva oběti kdykoli během výslechu či podání vysvětlení podat námitky proti zaměření otázky (§ 18 ZOTČ),
- možnost zajištění výslechu oběti ve fázi přípravného řízení osobou stejného nebo opačného pohlaví, včetně zajištění tlumočení její výpovědi tlumočnickem stejného nebo opačného pohlaví (§ 19 ZOTČ),
- stanovení zákonných pravidel pro výslech a podání vysvětlení zvláště zranitelnou obětí, např. **proškolená osoba provádějící výslech, speciálně upravené prostory pro provádění výslechu, snaha o neopakující se výslech,**

- **právo na zabránění kontaktu obětí s pachatelem** (§ 17 odst. 2 ZOTČ) **zabránění vizuálního kontaktu zvláště zranitelné oběti s podezřelým** (§ 20 ZOTČ),
- možnost **doprovodu** oběti k jednotlivým úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení jejím **důvěrníkem** (§ 21 ZOTČ),
- možnost v kterémkoli stádiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na její dosavadní život (§ 22 ZOTČ). Policie ČR obětí musí rovněž bez žádosti informovat o skutečnosti
- kde a za jakých podmínek vyhledat **odbornou pomoc, za jakých podmínek má právo na poskytnutí bezplatné odborné pomoci, včetně předání kontaktů na tyto subjekty** [§ 8 odst. 1 písm. b) ZOTČ],
- nejbližších azylových domech, intervenčních centrech či jiných zařízeních sociálních služeb poskytujících pobytové služby [§ 8 odst. 1 písm. h) ZOTČ],
- nejbližším **poskytovateli zdravotních služeb**, na kterého se můžete v případě potřeby obrátit [§ 8 odst. 1 písm. i) ZOTČ].

Požadavek individuálního přístupu dále úzce souvisí i s povinností srozumitelného vhodného podání informací. Tuto povinnost pak mají vedle OČTŘ rovněž i subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů.

Náhrada škody a újmy

Oběť trestného činu má možnost žádat náhradu škody nebo nemajetkové újmy, která jí byla trestným činem učiněna. Tuto škodu nebo nemajetkovou újmu může žádat po pachateli trestného činu, a to už v trestním řízení. V takovém případě soud spolu s rozhodnutím o vině rozhodne také o povinnosti pachatele nahradit poškozenému vzniklou škodu nebo újmu (§ 43 odst. 1 TR).

Pokud soud přiznal poškozenému nižší nebo žádný nárok na náhradu škody nebo újmy, může poškozený tento svůj nárok (nebo zbytek nároku) požadovat v civilním řízení, a to v rámci institutu obecné náhrady škody nebo újmy.

Kromě povinnosti pachatele nahradit poškozenému finanční kompenzaci má poškozený také právo na peněžitou pomoc obětem trestného činu. Tento nárok vyplývá z § 23 a násl. zákona o obětech trestných činů. Tato pomoc pak může být poskytnuta až do výše 200.000,- Kč.

Ve všech případech musí oběť o tyto své nároky aktivně požádat, resp. je uplatnit buď u soudu, nebo u Ministerstva spravedlnosti (peněžitá pomoc).

Jak plyne z rozhovorů oběti informaci o možnosti žádat náhradu škody nebo újmy nebo peněžitou pomoc dostanou pouze někdy, opět záleží na tom, s kým konkrétně se při řešení svého případu setkají^{43, 44, 45}.

04 Hodnocení jednotlivců

V České republice neexistuje koncepčně či normativně diferencovaný přístup k obětem v závislosti na pohlaví a věku jako je tomu například v případě pachatelů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže jako *lex specialis*). Neidentifikovali jsme ani ze zákona ani z praxe žádné povinnosti nebo specifické postupy, které by vedly k hodnocení a identifikace potřeby podpory nebo přístupností pro děti s postižením nebo s jinými charakteristikami dětí.

Nicméně ve vztahu k dětem (tedy osobám mladším osmnácti let) se bez dalších podmínek uplatní institut zvlášť zranitelné oběti [§ 2 odst. 4 písm. a)]. Tento koncept vychází z pojetí, že i když každá oběť je zranitelná a vyžadující citlivé zacházení, existují oběti zranitelné zvláště, pokud jde o nebezpečí způsobení druhotné újmy či zastrášení pachatelem. Tyto oběti tak potřebují speciální opatření nad rámec standardních pravidel, aby nebezpečí další viktimizace bylo omezeno na minimum.

Na kategorii zvlášť zranitelných obětí jsou navázána některá jejich práva či rozsah těchto práv. Za zranitelnou oběť se považuje rovněž osoba, která je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohly vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy. Zde však (na rozdíl od automatického posuzování dítěte za zvlášť zranitelnou oběť bez dalšího) záleží na okolnostech případu a poměrech takové osoby, zdali v konkrétním případě jsou takového charakteru, že jí skutečně brání v uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy.

Jak bylo řečeno výše, právní rámec je v České republice pro zvláště zranitelné oběti nastaven příznivě, ale výrazně záleží na tom, na koho konkrétní oběť narazí. Není zde zaručena stejná minimální úroveň znalostí a dovedností osob činných v trestněprávním řízení v oblasti rozpoznávání osob s mentálním postižením, ani v práci s nimi.

⁴³ Online rozhovor, probační a mediační služby, ženy

⁴⁴ Online rozhovor, advokát, ženy

⁴⁵ Online rozhovor, NNO zástupce, advokát, ženy

05 Poskytování a koordinace informací

Jedním ze základních práv, jež jsou každé oběti trestného činu garantována, je právo na informace, přičemž toto právo je v českém právním řádu obsaženo a dále rozváděno v § 7 až § 13 ZOTČ. Obecně přitom platí, že se nečiní žádný rozdíl v tom, jaké oběti jsou tyto informace sdělovány, to znamená, že všechny oběti mají právo na informace ve stejném rozsahu. Nicméně vedle toho platí již několikrát zmiňovaný zákonem stanovený požadavek na formu a způsob podávání informací ze strany povinných orgánů tak, aby to odpovídalo specifickým poměrům daného případu i osobním poměrům oběti (§ 13 ZOTČ). V praxi to znamená, že rozsah i forma poskytování informací se v závislosti na konkrétní případ a konkrétní oběť mohou lišit.

Oběť by si měla být na jednu stranu schopná učinit reálnou představu o svých právech a o tom, co se od ní v trestním řízení očekává, na druhou stranu je však třeba ji nezahlcovat nadměrným množstvím informací, které nejsou pro její případ relevantní. Nesprávná by tak byla například pouhá plošná citace všech ustanovení zákona. Zohledněna bude zejména znalost jazyka používaného pro poskytování informací, věk oběti, její vyspělost, intelektuální a emoční schopnosti, gramotnost a duševní či tělesné postižení. Obzvláště citlivý a specifický přístup je třeba věnovat obětem s určitým druhem postižení (např. poruchy sluchu nebo řeči). V rozsahu, ve kterém oběť není schopná poučení porozumět ani při uplatnění tohoto individuálního přístupu, je pak poučen zástupce oběti (zákonný zástupce či opatrovník).

Tato pravidla přitom **dopadají na všechny subjekty přicházející do kontaktu s oběti trestného činu v jakékoli fázi trestního řízení, jakož i před jeho zahájením, tedy nejen na Policii ČR, policejní orgány a další OČTŘ (státní zastupitelství, soudy), ale i na subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů**, celní úřad, zdravotnická zařízení, jež oběti po spáchání trestného činu poskytují zdravotní péči atd.

Ministerstvo spravedlnosti vede seznam poskytovatelů obětem pomoci obětem trestné činnosti – o seznamu vědí aktéři systému^{46, 47, 48} a mohou doporučit tyto organizace. Neziskové organizace se zaměřují na pomoc obětem trestných činů a také na pomoc dětem, které byly nebo jsou svědkem domácího násilí nebo složitých rozvodů či rozchodů rodičů⁴⁹.

Tato mnohost orgánů, které mají informační povinnost, je však v některých případech oběti na škodu, v některých případech se stane, místo toho, aby oběť poučili všichni, ji nepoučí nikdo a spoléhá, že to udělá ten druhý.

⁴⁶ Pohovor na místě, soudkyně, ženy

⁴⁷ Online rozhovor, probační a mediační služby, ženy

⁴⁸ Online rozhovor, advokát, ženy

⁴⁹ Např. Bílý kruh bezpečí, Centrum Locika, z.ú., Arcidiecézní charita Praha-centrum Magdala, ACORUS, z. ú..

Dalším případem ne zcela dobré praxe je pouze formální poučení, a to buď písemně, což je (nejen) pro dítě obtížný formát, případně jednotlivé OČTŘ poučení sice řeknou svými slovy, ale přesto se nejedná o jazyk srozumitelný laikovi, natož dítěti⁵⁰.

Na druhé straně je třeba vyzdvihnout praxi (která však není nastavena systémově, jedná se o dobrou praxi některých oddělení policie), kdy oběť odchází s kartičkou, na které jsou uvedeny pomáhající organizace, možnosti azylových domů apod., aby si oběť či její zástupce mohli informace projít také v klidu, nikoli pouze na policejní služebně nebo v kanceláři zmocněnce (advokáta).

V této souvislosti lze uvést rovněž závěry Ústavního soudu vyjádřené v nálezu ze dne 2. 4. 2021, sp. zn. I ÚS 2134/13. Přestože se zde jednalo o nález vztahující se ke znění ustanovení občanského zákoníku (a nikoli trestněprávního předpisu), lze obecné závěry Ústavního soudu směrem ke zdravotně postiženým či jinak hendikepovaným osobám vztáhnout i k problematice přístupnosti trestního systému pro tyto osoby: „*Ústavní soud ve své konstantní judikatuře již mnohokrát prohlásil, že netoleruje orgánům veřejné moci a především obecným soudům přehnaně formalistický postup za použití v podstatě sofistikovaného odůvodňování zřejmé nespravedlnosti....Při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, ale i v promítnutí těchto slov do reálné ochrany zdravotně postižených v běžné každodenní životní realitě s jejími nástrahami, které nejsou tyto osoby vzhledem ke svému handicapu schopny rozpoznat.*” Zákon o obětech trestných činů dále obsahuje podrobný výčet toho, jaké informace a následně jaké druhy odborného poradenství jsou obětem trestných činů příslušnými subjekty poskytovány. Příkladem lze jmenovat nejdůležitější z nich

- **informace ohledně trestního oznámení** (kdo může podat, jakým způsobem, u jakého orgánu, včetně předání informací na tento orgán, [§ 8 odst. 1 písm. a]),
- srozumitelné vysvětlení toho, jaké **etapy trestního řízení** následují po tomto oznámení a jaká je **úloha oběti** v těchto etapách [§ 8 odst. 1 písm. e)],
- bezodkladnou informaci, **za jakých podmínek má právo na poskytnutí bezplatné odborné pomoci** [§ 8 odst. 1 písm. b)],
- bezodkladné informování o nejbližších **azylových domech, intervenčních centrech a jiných zařízeních sociálních služeb** poskytující pobytové služby se může obrátit [§ 8 odst. 1 písm. h)],
- informace, na které subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů **se může oběť obrátit s žádostí o odbornou pomoc** a za jakých

⁵⁰ Pohovor na místě, statní zastupkyně, ženy

podmínek má právo na poskytnutí bezplatné odborné pomoci, včetně předání kontaktu na tento subjekt [§ 8 odst. 1 písm. b)],

- za jakých podmínek má právo na přijetí opatření k zajištění bezpečí [§ 8 odst. 1 písm. c)],
- informace, na kterého nejbližšího poskytovatele zdravotních služeb se oběť může obrátit s žádostí o poskytnutí těchto služeb [§ 8 odst. 1 písm. i)],
- informace, o jaká opatření může oběť požádat k ochraně jejich zájmů, má-li oběť bydliště v jiném členském státě Evropské unie [§ 8 odst. 1 písm. k)],
- **informace o průběhu konkrétního trestního řízení** - informace o jeho zahájení a dalším vývoji, o skutku, z něhož je pachatel obviněn a jeho právní kvalifikaci, o době a místě konání veřejného projednání věci a o pravomocném rozhodnutí (§ 11 odst. 1),
- **informace o omezení osobní svobody pachatele**, kdy změny v tomto omezení mohou mít významný vliv na život oběti – např. informace o jeho propuštění nebo uprchnutí z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, o přerušení trestu odnětí svobody (§ 11 odst. 3).

Informace poskytované oběti lze dále rozlišit též podle formy, na ty, které jsou oběti poskytovány písemně či ústně. Zákon o obětech trestných činů v dané věci (§ 7 - 11 ZOTČ) výslovně výčtem upravuje, jaké konkrétní informace budou jakým konkrétním subjektem oběti poskytnuty, jakož i to, v jaké formě (ústní či písemné) budou tyto informace poskytnuty. Zpravidla mohou být poskytované oběma způsoby, dle preference oběti.

Právo na informace má rovněž i dotčená osoba blízká, a to bez žádosti (informace, na které subjekty se může obrátit s žádostí o odbornou pomoc a za jakých podmínek má oběť právo na poskytnutí bezplatné odborné pomoci a informace o poskytovaných službách a její případné bezplatné poskytnutí ze strany těchto subjektů).

Další překážkou při oznamování trestného činu je pak forma poskytování informací a samotná komunikace s dětmi s postižením. Ačkoli existuje pravidlo, že s dětmi vždy pracují speciálně vyškolení policisté, ti nemusí být vždy při prvotním kontaktu s dítětem při oznámení trestné činnosti z jeho strany. Rovněž uplatnění práva na přístup k informacím v případě, kdy je oznamovatel zároveň poškozeným nebo obětí, může být v případě dětí (ať již s postižením nebo bez něj) problematické. Ačkoli mají oznamovací místa povinnost přistupovat k těmto osobám s přihlédnutím k jejich věku a zdravotnímu stavu, včetně psychického stavu a rozumové vyspělosti (§ 3 odst. 2 ZOTČ), neexistuje žádná oficiální forma poučovacího formuláře ve formátu snadného čtení (*easy to read*). Platí pouze obecná zásada, že informace základního typu by měly být poskytnuty písemně a současně by měly být srozumitelně ústně vysvětleny (§ 8 odst. 2 ZOTČ). Obecně však bude v těchto případech přistupováno k institutům

zajišťujícím zastoupení dítěte, kdy bude tato povinnost zcela naplněna až ve vztahu k těmto zastupujícím osobám.

Dle vyjádření psycholožky, stejně tak advokátů i probační a mediační služby jsou informace často podávány nedostatečně, případně v nevhodné formě⁵¹. Co se týče formy, v některých případech jsou informace podávány pouze písemně, případně jsou sice parafrázovány, nicméně stále odborným, laikům ne zcela srozumitelným jazykem^{52,53}.

Vždy by rozhovory a vypovědi měli vést specialisti - na každém obvodě je takový specialista, který se tím zabývá a má za úkol dítěte informovat srozumitelně o postupech trestního řízení. Dle slov soudkyně „*A ti mají obrovské zkušenosti s výsledkem jak dětí, tak i těch mladistvých.*“⁵⁴ V systému jsou ty, kteří přímo mluví s dítětem a jsou na to vyškolené. „*A za sebe musím říct, že ty policejní specialistky k nim přistupují velice pěkně. Oni ho musí třeba i poučit o tom, že vypovídá jako svědek a že by mělo mluvit pravdu, tak samozřejmě mu to nemůžou vysvětlit slovy zákona, protože to i pro dospělého mnohdy není jako pochopitelné, ale oni to dokážou vysvětlit tomu dítěti tak, že ono prostě pochopí, jo, takže to je poučení.*“⁵⁵ Speciální policistka, se kterou jsme se setkali pro účel této zprávy měla též obrovské zkušenosti.

Z rozhovorů jak s advokáty, tak např. s probační a mediační službou nebo psycholožkou vyplývá, že ne vždy proběhne dostatečné informování oběti o průběh u procesu. Pokud se tato oběť nedostane k dobrému advokátovi nebo jinému dobrému zmocněnci, je poměrně pravděpodobné, že jí přinejmenším některé informace uniknou. Může se tak stát ze dvou různých důvodů: jednak může dostat informace v době, kdy je z důvodu stresu není schopna přijmout, natož zpracovat, druhým důvodem může být to, že jeden orgán bude spoléhat na to, že informace sdělil ten druhý^{56, 57, 58}.

Ačkoli neexistují explicitní normativní pravidla komunikace zaměřená specificky na děti s postižením, lze předpokládat, že se OČTŘ budou uchýlovat k aplikaci poměrně podrobných a již fungujících pravidel zaměřených obecně na dětské oběti⁵⁹. Vzhledem ke specifickým potřebám dětí s postižením by se ovšem mělo ještě důrazněji dbát na šetrný a citlivý přístup (projevující se například výsledkem ve speciální výslechové

⁵¹ Online rozhovor, Psycholog (školitel), ženy

⁵² Online rozhovor, advokát, muži

⁵³ Pohovor na místě, statní zastupkyně, ženy

⁵⁴ Pohovor na místě, police, ženy

⁵⁵ Pohovor na místě, police, ženy

⁵⁶ Online rozhovor, advokát, ženy

⁵⁷ Online rozhovor, psycholog (školitel), ženy

⁵⁸ Online rozhovor, probační a mediační služby, ženy

⁵⁹ V tomto je však zřejmé, že propadávají osoby s mentálním postižením, které už dítětem nejsou. Zde nejsou ani nástroje na jejich rozpoznání, a tedy ani následně postupy, jak s nimi komunikovat.

místnosti, kde je výslech zaznamenáván na videozáznam⁶⁰, využitím demonstračních pomůcek – panenek či loutek, pokud výpověď podává osoba, která není schopna popsat skutkový děj, přítomností osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže, přítomností psychologa, pokud je to vhodné například z důvodu navazujícího znaleckého zkoumání). Osoby, které potřebují při výkonu svých procesních práv v rámci trestního řízení podporu (tedy zejména dětské oběti s postižením), jsou v trestním řízení standardně zastoupeny zákonným zástupcem či opatrovníkem, případně zmocněncem. Zvláště zranitelným obětím, kterými jsou děti vždy [§ 2 odst. 4 písm. a) ZOTČ], je navíc zaručeno bezplatné právní zastoupení advokátem jako jejich zmocněncem. Zákonný zástupce či opatrovník zastupuje poškozené dítě po celou dobu trestního řízení a vykonává jeho práva (§ 45 TŘ). Vedle poučení samotného dítěte přiměřené jeho věku, rozumovému a mravnímu vývoji či osobnostním poměrům bude vždy vzhledem k jeho neúplné svéprávnosti poučen rovněž zákonný zástupce nebo opatrovník o právech, která mohou uplatnit za dítě nebo pro dítě. To znamená, že míra zastupování, a tedy rozsah komunikace pověřených orgánů směrem k dětským obětem, se bude lišit v závislosti na tom, zda se bude jednat o pětileté či sedmnáctileté dítě. Jiná situace samozřejmě nastává v případě dítěte s postižením, kde bude rozsah zastupitelských oprávněních a míra komunikace směrem k dítěti a směrem k jeho zástupci záviset nejen na dosaženém věku, ale i na podobě a úrovni jeho hendikepu.

Na tomto místě je třeba uvést, že většina justiční agendy, včetně vedení trestního spisu je nadále vedena ve formě listinného spisu. Podle § 65 TŘ má poškozený (případně jeho zákonní zástupci, opatrovník či zmocněnec) právo nahlížet do spisu, činit si z nich výpisky, poznámky, pořizovat kopie, a to již od zahájení úkonů v trestním řízení. Nahlížet do spisů lze zásadně jen v místnostech k tomu určených příslušným OČTŘ který vede spisy v daném stadiu řízení, a za přítomnosti pracovníka tohoto orgánu a v čase, který je třeba dopředu domluvit. Výkon tohoto práva v případě dětských obětí, resp. obětí s postižením tak bude vykonáván zejména ze strany jeho zástupce (rodič, opatrovník, zmocněnec, obhájce apod.)

06 Sociálně-právní ochrana dětí

OSPOD

Obecně je nejprve třeba zmínit, že ve smyslu hlavních principů sociálně-právní ochrany dětí jsou orgány určenými k ochraně dětí soudy a konkrétně k poskytování sociálně právní ochrany pak specializované orgány, tzv. OSPODY, kterými jsou

⁶⁰ Vyjma případů, kdy není vhodné dítě do speciální místnosti převážet. Tak je tomu např. u dětí autistů, u dětí v dětských domovech apod.

nejčastěji obecní úřady s rozšířenou působností. Tyto specializované orgány plní celou řadu práv, v návaznosti na zadání této analýzy lze zmínit především stanovené úkoly v trestním řízení.

Je-li jako svědek trestného činu vyslýchána osoba mladší 18 let, musí být u jeho výsledku obligatorně přítomen buď orgán sociálně právní ochrany dětí nebo jiná osoba, mající zkušenosti s výchovou mládeže, která by se zřetelem na předmět výsledku a stupeň duševního vývoje vyslýchané osoby přispěla k správnému vedení výsledku. Pokud tedy OČTŘ usoudí, že by k výsledku dítěte byla vhodná jiná osoba, než OSPOD, pak může povolát k výsledku tuto jinou osobu – např. pedagoga, psychiatra, psychologa, sexuologa apod (viz § 102 TŘ).

Systémově jsou však tyto orgány podhodnoceny, dle slov advokátky: „*Další problém je na OSPODech, které jsou přehlcené, je jich málo, jsou málo placeni, buď jsou hned po škole nebo čekají na důchod. Není tam motivace.*“⁶¹ .

Obecně postavení a kvalita práce OSPOD byly často kritizované v rámci rozhovorů. A to protože OSPOD může vstoupit do řízení jako opatrovník dítěte a zároveň jako zmocněnce⁶² . Na OSPOD ale pracují sociální pracovníci nikoliv právníci, kteří by měli zajistit kvalitní právní zastoupení dětí. A zároveň zprávy z OSPOD neobsahují „*kritický pohled*“⁶³ (CZ/L/F/06) nebo jsou typické zprávy „*úředníka a nejsou v souladu s moderními trendy podpory dětské obětí*“⁶⁴ .

Další specialisté zaměřeni na oběti

Ve vztahu k pomoci obětem trestných činů je v ČR tato pomoc poskytována státními orgány i nestátními (neziskovými, církevními, charitativními, komerčními) institucemi, přičemž stát (Ministerstvo spravedlnosti či Ministerstvo práce a sociálních věcí) podporují oblast pomoci obětem trestných činů prostřednictvím dotačních programů ze státního rozpočtu. Na webových stránkách Ministerstva spravedlnosti jsou elektronickou cestou uveřejňovány údaje o poskytovatelích pomoci obětem trestné činnosti v podobě registru (§ 48 ZOTČ). Smyslem je umožnit kterékoliv oběti hledající odbornou pomoc snadné zjištění informací o subjektech, které takovou pomoc poskytují, jakému okruhu obětí, v jakém rozsahu a na jakém místě. Odborná pomoc je definována jako psychologické poradenství, sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací nebo restorativní programy. Na odbornou pomoc má oběť nárok již před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení, dokud to vyžaduje její účel (§ 4 ZOTČ). V registru jsou uvedeny a) subjekty, kterým byla Ministerstvem spravedlnosti udělena akreditace k poskytování právních informací

⁶¹ Online rozhovor, advokát, ženy

⁶² Online rozhovor, advokát, ženy

⁶³ Online rozhovor, advokát, ženy

⁶⁴ Pohovor na místě, sociální pracovník/speciální pedagog , (organizace na podporu obětí), muži

a/nebo k poskytování restorativních programů, b) všechna regionální střediska Probační a mediační služby, c) subjekty poskytující sociální služby (psychologické a sociální poradenství) na vlastní žádost a d) advokáti splňující podmínky pro poskytování právní pomoci. Některé z těchto subjektů se pak zaměřují právě na pomoc dětským obětem trestného činu (např. Centrum LOCIKA, Bílý kruh bezpečí, Člověk v tísni, Dětské krizové centrum, In IUSTITIA, La Strada ČR, Persefona, proFem⁶⁵ aj.).

V rámci trestního řízení zde nejsou další specializované osoby. Takové osoby můžeme potkat spíše v běžném životě dítěte a může se jednat o osoby, které na problémy dítěte upozorní, nebo které jej přímo doprovodí na policejní služebnu. Jedná se jednak o lékaře, přičemž ČR má specializované dětské lékaře, a to jak obvodní, tak v nemocnicích. Dále to pak jsou učitelé, přičemž každá škola by měla mít tzv. výchovného poradce – učitele, který má specializaci na práci s dětmi s různými problémy, dále pak pracovníka prevence. Všechny tyto osoby mají ohlašovací povinnost. Ze všech těchto profesí ale také zní, že když nahlásili podezření na trestný čin páchaný na dítěti, které mají v péči, měli nakonec sami víc problémů (např. s násilným rodičem, který se dozvěděl jejich jméno i adresu a nějakou dobu jim vyhrožoval).

Právní řád v současné době garantuje hendikepovaným dětem celé spektrum práv zajišťující jejich zvýšenou ochranu. Případné systémové nedostatky nespočívající v excesech jednotlivců, které lze napravit toliko legislativní cestou, má právo změnit pouze Parlament v rámci své zákonodárné moci. Při odstraňování problematických míst v přístupnosti hendikepovaných dětí do systému trestní spravedlnosti je však účelnější (a mnohdy rychlejší) se v prvé řadě zaměřit na aplikační praxi, která zákonná pravidla vykládá a uplatňuje v konkrétních případech. Zejména se bude jednat o zákonný, profesionální a zároveň citlivý přístup jednotlivců, kteří s těmito oběťmi přicházejí do styku a komunikují s nimi – policisté, pracovníci sociální služby a Probační a mediační služby, advokáti, státní zástupci. Způsob, jakým příslušné subjekty k obětem přistupují, hraje zcela zásadní roli při naplnění jejich práv a oprávněných zájmů, jakožto v míře jejich aktivního zapojení do trestního řízení jako celku.

Tato oblast současné době spadá do působnosti 5 resortů (Ministerstvo práce a sociální věcí: gesce sociálních služeb a sociálně-právní ochrany dětí, Ministerstvo vnitra: agenda policie, Ministerstvo spravedlnosti: agenda soudů, státních zástupců a trestní legislativy, Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo školství). Co se týče povinných školení a vyšší transparentnosti soudních rozhodnutí, tam může pomoci také přímo Ministerstvo spravedlnosti ČR, které může vydat podzákonnou normu – vyhlášku, která by některé povinnosti mohla stanovit, a to rychlejší cestou, než je

⁶⁵ Některé organizace pracují s mladými lidmi od 16 let, ale ne s dětmi (jako například Persefona), a většina z nich má s dětmi se zdravotním postižením velmi malé zkušenosti, pokud vůbec nějaké. Je také důležité poznamenat, že ne všechny organizace mají celostátní působnost.

projednávání zákonů v Parlamentu. Co se týče agendy sociálně-právní ochrany dětí je možné též podzákonnou normu vydat ze strany MPSV (např. metodické materiály).

07 Školení pro odborníky

Vzhledem ke své specializaci, průběžnému školení a odbornému působení mají všechny dotčené orgány (resp. jejich pracovníci) zvláštní průpravu pro práci s dětskými oběťmi, případně s oběťmi se specifickými potřebami. Systematický výcvik mají ale pouze specializovaní policisté, a to na práci s dětmi. Příslušníci ostatních právních profesí se vzdělávají pouze na bázi dobrovolnosti.

V praxi se však jedná o přípravu nedostatečnou, kdy školení pro práci s osobami s mentálním hendikepem, které se projevují nestandardním způsobem, neabsolvoval nikdo z osob, se kterými jsme hovořili. V rozhovorech si pak ti citlivější nechají poradit od osob, které oběť na policii přivedly, ti méně citliví jednají „správně“ podle svých představ. Důsledky jsou pak znát jednak v tom, že v ČR je minimum obětí s mentálním postižením, jejichž případy by rozhodovaly soudy, jednak pak na výši případných trestů pro pachatele, kdy újma oběti je nezřídka bagatelizována⁶⁶.

Během rozhovoru s policistkou popsala jasně, jak to probíhá v praxi: *„na každém územním odboru, v bývalých okresech i na každém krajském ředitelství jsou specialisté přímo, kteří pracují na té mravnostní linii, jak my říkáme, a ti jsou proškoleni pro práci s dětmi i se zvláště zranitelnými oběťmi, což právě jsou děti, lidé s nějakými potřebami, takže nemělo by se stát, aby dítě, které na první pohled má nějaké specifické potřeby nebo i dospělý, bylo vyslýcháno policistou na základním útvaru nebo respektive nemělo by se stát, on přijme první oznámení a pokud se jedná o mravnostní delikt, závažný mravnostní delikt, tak by se hned měl volat specialista, to znamená, že se zavolal takzvaně výjezd.“*⁶⁷

⁶⁶ „Zneužitá žena má podle soudu výhodu, že je mentálně retardovaná. Znásilněné dítě s autismem podle několika soudů nemá nárok na odškodné, protože neví, co se mu dělo, a je pro něj horší projít dveřmi na fotobuňku než být análně znásilňováno. Zneužitá mentálně handicapovaná dívka si neuvědomuje, co se dělo, tudíž pro pachatele podmínka.“ Citace z Hrdá, L., Sama si za to mohla. Jak a proč se u nás (ne)trestá sexualizované a domácí násilí, in *Reportér magazín*, č. 3, roč. 2024, podcast 10.3.2024, dostupný na https://reportermagazin.cz/74665/sama-si-za-to-mohla-jak-a-proc-se-u-nas-netresta-sexualizovane-a-domaci-nasili/?article_id=74665 (18.3.2024)

⁶⁷ Pohovor na místě, police, ženy

04

ICT A UMĚLÁ
INTELLIGENCE V
SYSTÉMU TRESTNÍ
JUSTICE PRO
DOSTUPNOST A
MULTIDISCIPLINÁRNÍ
SPOLUPRÁCI

Česká republika má v IT oblasti vizi, kterou se v současné chvíli snaží naplňovat. Dle zástupce Ministerstva spravedlnosti ČR, které má tuto problematiku na starosti⁶⁸, jsou v tuto chvíli práce na některých projektech ve fázi před dokončením, k některým však bude teprve vyhlášována veřejná zakázka.

V oblasti elektronizace justice se Česká republika potýká s četnými problémy (zdlouhavá či stagnující realizace klíčových projektů, problémy s finančními, technickými i personálními kapacitami). Například současný stav digitalizace Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů byl označen jako neuspokojivý⁶⁹. O něco lépe (uspokojivě) je vyhodnocován stav digitalizace v oblasti znalecké činnosti (seznamy znalců, Justiční autentizační a autorizační systém), jakož i stav Informačního systému fondu pro oběti (rovněž uspokojivý)⁷⁰.

Nicméně, jak je podrobně rozvedeno dál v této kapitole, vize je ambiciózní a některé dílčí kroky se již začínají naplňovat.

01 Technologie, kterou v trestním soudnictví používají odborníci v oblasti trestního soudnictví, orgány na ochranu dětí a zaměstnanci soudu ke sdílení informací o tom, co bylo v případě učiněno

V České republice není veden elektronický spis, jednotlivé úrovně si vedou svoji elektronickou evidenci, na kterou však není napojena žádná další složka (kromě kvazi propojení mezi policií a státním zastupitelstvím, i zde je však na obou úrovních oficiální spis veden pouze v listinné formě.

Co se týče vedení spisu, policie České republiky při vedení konkrétní trestní věci používá vlastní elektronický systém spisové služby, který si i sama vyvíjí, jedná se o tzv. Informační systém Evidence trestního řízení (tzv. ETŘ). Tento systém není veřejný. Dozorový státní zástupce má pak v konkrétní kauze zpřístupněn zabezpečený dálkový přístup, nicméně policie na konci vyšetřování vyhotovuje a předává trestní spis státnímu zástupce v analogové podobě. V elektronickém systému spisové služby policie pak zůstává spis digitální. IS ETŘ by však měl být základem tzv. elektronického spisu založeného na exportu relevantních dat mezi policií a státním zastupitelstvím.

Výraznější posun v oblasti elektronizace justice by přitom znamenal velký přínos pro všechny účastníky soudních či správních řízení, neboť by v této souvislosti odpadla z velké části nutnost fyzicky se dostavit na daný úřad. To by ostatně znamenalo

⁶⁸ Pohovor na místě, IT expertka, ženy

⁶⁹ Informační koncepce Ministerstva spravedlnosti pro období 2023–2028 str.27

https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/msp_informacni_koncepce_1.0.pdf

⁷⁰ ibidem

obrovské zjednodušení a zpřístupnění celého systému pro osoby s hendikepem, včetně dětí s mentálním nebo psychosociálním postižením.

Z konkrétních projektů, které mají potenciál takto výrazně zlepšit postavení těchto osob, je třeba zmínit klíčový projekt e-Spis, který by napravit dosavadní neuspokojivou situaci, kdy některé složky justice vedou pouze listinný spis⁷¹. Termín dokončení implementace tohoto projektu je stanoven na rok 2025. Tato okolnost dále neumožňuje implementaci modernějších procesů a služeb pro účastníky řízení. Zejména jde o službu vzdáleného nahlížení oprávněných subjektů soudního řízení do spisu či možnost komunikace v elektronické podobě s orgánem či úřadem v příslušné agendě, ideálně prostřednictvím jednotného samoobslužného portálu, který by dále obsahoval možnost přizpůsobení se klientům se specifickými potřebami (např. zvětšení písma). Tento krok by ostatně znamenal zvýšený komfort i pro samotné pracovníky v oblasti justice, vzhledem k možnosti sdílení dat mezi jednotlivými informačními systémy. Dalším projektem, který lze v souvislosti s ochranou obětí trestných činů se specifickými potřebami zmínit, je výraznější rozšíření využívání videokonferencí v rámci soudních jednání, k čemuž je třeba zřídit dostatečné technické zázemí⁷²(projekt na posílení tohoto způsobu komunikace byl dle materiálu dokončen již ke konci roku 2022).

Nedostatečný je stav elektronizace a digitalizace i v oblasti samotné administrativy - podstatné dokumenty a rozhodnutí ve věci by měly být vždy poskytnuty v přístupném formátu, či by měly existovat služby podání prostřednictvím chytrého formuláře, což ve většině případů není v současné době možné. „Přístupný formát“ přitom pro hendikepované účastníky řízení neznamena „pouhé“ elektronické zpřístupnění těchto dokumentů, ale rovněž zajištění alternativních způsobů komunikace (např. možnost přečíst tyto dokumenty prostřednictvím programu označovaném jako odečítač obrazovky.).

Půjdeme-li po jednotlivých patrech:

- Policie vede elektronický spis, jedná se však o program nekompatibilní s programy ostatních pater systému. Originál spisu k danému případu je však v listinné podobě.
- Státní zastupitelství má také svůj vlastní uzavřený systém, ve kterém vede podklady pro svůj spis. Originál spisu k danému případu je však v listinné podobě.
- Stejně je to se soudními spisy. Originál spisu k danému případu je však v listinné podobě.

⁷¹ Op. cit. str. 8

⁷² Op. cit str. 85

- Pokud chce oběť nebo její zástupce nahlédnout do spisu, musí se fyzicky dostavit na příslušné oddělení Policie ČR, příslušné státní zastupitelství nebo příslušný soud (a předem se objednat) a zde nahlédnout do listinného spisu.
- Pokud chce jedna složka nahlédnout do spisu jiné složky, musí si spis vyžádat, aby jí byl zaslán.

Elektronické systémy jsou roztrženy nejen na jednotlivých úrovních, ale i na samotných soudech. Soudy 1.stupně mají jeden systém na všechnu agendu, ale vyšší soudy mají jiný systém pro insolvenční agendu, jiný pro agendu pro právnické osoby (rejstříkové soudy), jiný systém má civilní, trestní a správní agendu.

Cílem komplexního plánu na elektronizaci justice je sjednotit tyto navzájem neprostopné systémy soudů a vytvořit jeden elektronický spis.

Dále se v současné době pracuje na tzv. „mandátním registru“, v němž by mělo být jasně uvedeno, kdo může do kterého spisu nahlédnout (včetně advokátů a dalších zmocněnců) a umožňoval by (v ideální verzi, až bude elektronizována celá justice) online nahlížení do spisu jen na základě toho, že je nahlízející přiřazen v tomto mandátním registru ke konkrétnímu spisu.

Při vytváření nového webového rozhraní a elektronizace justice vůbec vnímáme jako pozitivní, že součástí týmu, který se touto problematikou na Ministerstvu spravedlnosti ČR zabývá, je i odborník, který se zabývá ESR. Dále se vytváří metodika (standards), jejímž dodržování by mělo zajistit, že webové stránky budou splňovat podmínky snadného čtení a že bude kompatibilní s různými zařízení pomáhajícími osobám s nějakým hendikepem (např. pro hlasité čtení, atd.).

02 Technologie používané v trestním soudnictví za účelem podpory občanů při podávání trestních oznámení

V České republice je několik míst, kde může oběť podat oznámení o podezření na spáchání trestného činu. Nejčastěji se jedná o ústní oznámení na služebně policii, na státním zastupitelství, případně může oznamovatel podat oznámení u soudu.

Dalším častým způsobem podání oznámení je jeho zaslání elektronickou cestou na adresu jednoho z výše uvedených orgánů.

Postup, jak oznámení podat, je popsán jak na stránkách Policie ČR⁷³, tak na stránkách Ministerstva spravedlnosti ČR⁷⁴.

⁷³ <https://www.policie.cz/clanek/oznameni-trestneho-cinu.aspx>

⁷⁴ [Stal jsem se obětí trestného činu - Portál justice České republiky - Portál justice](#)

Novinkou ohledně zapojení IT do trestního řízení jsou tzv. Polpointů⁷⁵ (v tuto chvíli několik poboček v 1 ze 14 krajů ČR) díky kterému je možné vyslyšet zvláště zranitelné oběti prostřednictvím videokonference. Prostřednictvím PolPointu⁷⁶ je možné nahlásit podezření o spáchání trestného činu, případně jejich prostřednictvím může vypovídat svědek nebo oběť. PolPointy jsou bezkontaktní nebo polokontaktní místnosti, ve kterých může oznamovatel nebo svědek podat oznámení, výpověď nebo vysvětlení. PolPoint lze využít i online, a to prostřednictvím SW klienta – po odeslání e-mailu se jménem, příjmením a číslem občanského průkazu (ID), přijde odpověď s přístupovými informacemi a časem.

V těchto místnostech může být osoba sama, pokud si s sebou sama nevezme podpůrce či jinou osobu. S policistou komunikuje online, výhodou by mělo být, že nemusí čekat na služebně, on-line by měl být někdo vždy přítomen.

Nevýhodou PolPointů je, že o nich nikdo neví. Jediný, kdo o nich mluvil, byla zástupkyně IT na Ministerstvu spravedlnosti. Nezmínil je ani jeden z advokátů, ani soudkyně, ani policistka, ani zástupkyně neziskovek ani pracovnice PMS. Jedná se tedy možná o zajímavou alternativu pro vypovídající, která však není nikomu známa.

Ministerstvo spravedlnosti také provozuje elektronickou Evidenci poskytovatelů pomoci obětem trestného činu⁷⁷. V tomto registru může oběť vyhledat jak poskytovatele právní pomoci, tak poskytovatele pomoci z řad neziskových organizací. Je zde také kontakt na probační a mediační službu. Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů však není přehlednou aplikací. Pokud bude oběť hledat někoho, kdo jí pomůže, velmi jí pomůže, pokud bude znát odborný název "poskytovatelé pomoci obětem trestných činů". V opačném případě je dohledání tohoto registru velmi neintuitivní.

Dle rozhovoru se zástupcem IT je v tuto chvíli podána žádost o dotaci na elektronizaci trestního spisu. Pokud bude tato žádost schválena, předpokládá se spuštění tohoto systému v roce 2027⁷⁸.

Další projekt, který už je sice spuštěn, ale ještě není v praxi plně využíván, je zveřejňování anonymizovaných rozhodnutí. Cílem je vyšší předvídatelnost rozhodnutí soudu, zároveň je jedním z cílů také určitý dohled nad tím, jak soudy obecně v různých situacích rozhodují. Uvedená rozhodnutí jsou anonymizovaná, a to pomocí AI. Tato rozhodnutí jsou převedena do strojové podoby, ve které je možné je také stahovat, a tím v rozhodnutích snadněji vyhledávat. Je třeba uvést, že anonymizéry dělají základní práci, ale je vždy na člověku, aby zkontroloval finální verzi zveřejňovaného anonymizovaného rozhodnutí. Důvodem je nejen GDPR, ale také, a to zejména ohled na důstojnost jednotlivých účastníků trestního řízení, zejména pak obětí.

⁷⁵ [POL POINT - kontaktní místo policie - Policie České republiky](#)

⁷⁶ <https://www.policie.cz/clanek/stredocesky-kraj-pol-point-kontaktni-misto-policie.aspx>

⁷⁷ [Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů \(justice.cz\)](#)

⁷⁸ Pohovor na místě, IT expertka, ženy

V neposlední řadě jsou na soudech zajištěny automatizované protokoly, dále pak hlasový přepis s pomocí AI – zde bylo třeba vyvinout speciální software pro přepis českého jazyka, který se jmenuje Bee.

Dle informací zástupce IT na Ministerstvu spravedlnosti ČR, pod které spadají soudy a státní zastupitelství, bude přístupnost soudního systému pro lidi a pro děti s mentálním postižením řešena možná v r.2030⁷⁹. Z toho je patrné, že český právní systém v tuto chvíli řeší problémy na základní úrovni, např. obecně přístupnost pro všechny, propojení spisů apod. Nadstavby, tedy např. přístupnost pro osoby se specifickými potřebami, může být řešena až budou funkční základní systémy.

03 Projekty umělé inteligence v oblasti občanského a trestního soudnictví, které zlepšují přístup obětí ke spravedlnosti

Novinkou, o které mluvila zástupkyně Policie, je trénování výsledků se zvláštními oběťmi díky umělé inteligence. *„rozjíždí se proces a bude se využívat umělá inteligence, vlastně avatar, který bude mít, který bude vlastně psychologové na kazuistiku. (...) vlastně ty policisté opravdu budou mít 3D brýle a budou mít kazuistiku, kdy budou muset vejít do místnosti, kde bude traumatizované dítě a budou muset toho avatara vyslyšet, budou muset se s ním nakontaktovat a opravdu to dítě bude mít veškeré náležitosti traumatu, bude se tam moci vlastně naprogramovat sociální prostředí, z kterého bude pocházet, takže takhle se to bude trénovat v rámci umělé inteligence, takže teďko čekáme na peníz v rámci projektu, takže mělo by to být vlastně v policejní škole, (...) mělo by se to používat na výsledcích zvláště zranitelných obětí.“*

04 Technická přístupnost pro osoby se zdravotním postižením

Využití informačních technologií v (nejenom trestní) justici se doporučuje v literatuře, ale zatím to není v praxi efektivní, *„...elektronická komunikace, videokonference a další usnadnění přenosu informací mezi účastníkem a soudem mohou mít v tomto směru značně pozitivní efekt. V našich podmínkách jimi může být řešena nejen situace účastníků řízení s omezenou mobilitou.... Další překážkou, kterou můžou technologie odstranit, je neznalost úředního jazyka. Užitím prostředků simultánního tlumočení či pokročilého strojového překladu elektronických dokumentů lze usnadnit rovnocenné postavení jazykově odlišně vybavených stran řízení. V případě, že překážku*

⁷⁹ Pohovor na místě, IT expertka, ženy

představuje smyslový sluchový či zrakový handicap, může elektronizace řízení a související digitalizace dokumentů a důkazů přinášet jak zlepšení aktuální situace, tak nové výzvy a překážky. Převoditelnost informací do jiného formátu může výrazně usnadnit seznámení handicapovaných s obsahem dokumentů, klade to však nové požadavky na existenci odpovídajících mechanismů a jejich zpřístupnění i v rámci nákladových překážek přístupu k soudu”.⁸⁰

Na základě kapitoly 3 a 4 a prostudování legislativy vztahující se k dětským obětem (s mentálním postižením) lze konstatovat, že do nabytí zletilosti jsou práva těchto obětí legislativně chráněna. V praxi však nejsou všechny zásady a práva uvedená výše uplatňována. Existující ustanovení nejsou vždy dostatečně využívána, a to zejména u osob, které jsou zvláště zranitelnou obětí z jiného důvodu než nedostatek věku, jako je např. existence nějakého postižení. Z rozhovorů vyplývá, že v praxi se je snaží využít jen ti nejzapálenější. Kapitola 5 nám ukazuje nedostatky systému a také pár příkladů dobré praxe.

⁸⁰ KASL, F., Některé problematické aspekty současného vývoje eJustice. Správní právo. Ročník 2018, č. 4.

05

**PRAKTICKÉ
FUNGOVÁNÍ
SYSTÉMU TRESTNÍ
JUSTICE**

Výsledky kvalitativní studie

01 Úvod

Jak bylo uvedeno výše, s obětí – dítětem s mentálním hendikepem se setkalo minimum účastníků našich rozhovorů, přičemž jsme si vědomy toho, že jsme oslovily převážně proaktivní zástupce jednotlivých profesí. Přesto mají s tímto typem obětí minimum zkušeností. Tak jako jsou okresy, kde je pouze minimum záznamů o domácím násilí⁸¹, přičemž nelze předpokládat, že by v těch okresech žili pouze neagresivní jedinci, stejně tak nelze předpokládat, že v České republice nejsou dětské oběti s mentálním postižením. Důvodem, proč se o nich neví, je nízké procento obětí, které takový čin jdou nahlásit a ještě menší procento těch, jejichž případ se dostane před soud⁸².

Z výzkumu klientely organizace Acorusu na téma „Děti, rodiče a domácí násilí“⁸³ můžeme také ukazovat na to, že hodně případů se nedostane to systém trestní justice: *„Sama klientka podala na násilnou osobu trestní oznámení v jedné třetině případů. (...) Obvinění a případné odsouzení bylo velmi ojedinělé, v řádu jednotlivců.“*

K přístupnosti trestního řízení pro dětské oběti s mentálním postižením podotkl advokát, že signifikantním je už to, že on, byť spolupracuje s několika policejními stanicemi, které se na něj obracejí ohledně zastupování zvláště zranitelných obětí, žádnou takovou oběť dosud nezastupoval⁸⁴.

V této souvislosti je také třeba poznamenat, že v tuto chvíli (únor, březen 2024) je medializovaná nespokojenost advokátů zastupujících zvláště zranitelné oběti se způsobem odměňování jejich práce ze strany soudů (státu) s tím, že částka vykázaná za práci bývá vydělena třemi až deseti. Dále jsou nespokojeni s tím, že odměnu od státu dostávají až po skončení celého řízení, tedy s několikaletým zpožděním. Důsledkem je, že tito advokáti v současné době přestali zvláště zranitelné oběti zastupovat. Pravděpodobným důsledkem bude, že činy proti zvláště zranitelným obětem budou více kvalifikovány jako přestupky, díky čemuž bude sice mít Česká republika oficiálně nižší počet těchto činů, nicméně fakticky spíše naroste, pouze nebudou nahlašovány nebo budou policií odkládány⁸⁵.

⁸¹ Online rozhovor, Advokát, Muži

⁸² Analogicky s problematikou domácího a sexualizovaného domácího násilí, vizte rozhovor Hrdá v podcastu

⁸³ BARVÍKOVÁ J., PALONCYOVÁ J., Děti, rodiče a domácí násilí výzkum klientely Acorusu, z.ú., VÚPSV, v.v.i., Praha 2016, dostupný online z: <https://www.centrumlocika.cz/pro-odborniky/metodika-a-vyzkumy>

⁸⁴ Online rozhovor, advokát, muži

⁸⁵ <https://open.spotify.com/episode/2l1voXjxy8attsObUwLE3L>

02 Individuální posouzení a předání

V případě povinnosti provést individuální posouzení potřeb dítěte na podporu a ochranu, žádná taková konkrétní povinnost není, vyplývá to pouze z obecné povinnosti přizpůsobit komunikaci potřebám konkrétních obětí. Ani u dětí ani u dospělých není mechanismus, jak identifikovat bariéry, které mohou vzniknout na základě postižení toho člověka, pokud to někdo explicitně neřekne. Z rozhovorů se můžeme domnívat, že obecně bývá zdrojem informací o těchto dětech znalec. Dle soudkyně by se rozhovor s dítětem s mentálním postižením neuskutečnil bez posudku znalců⁸⁶. Dle informace paní policistky má policie na služebnách jednoduchou zalaminovanou tabulku⁸⁷, dle které identifikují zvláště zranitelnou oběť obecně. Je třeba podotknout, že zákon říká, že je-li zde pochybnost, zda se jedná o zvláště zranitelnou oběť, pak se k ní mají orgány činné v trestním řízení chovat jako ke zvláště zranitelné oběti, dokud se neprokáže opak.

Znalecké posudky

S ohledem na skutečnost, že poškozeným, resp. obětí, která v rámci trestního řízení zároveň vypovídá jako svědek, může být kdokoli - tedy i dítě či osoba se zdravotním postižením, upravuje § 118 TŘ možnost vyšetření duševního stavu svědka. K tomuto postupu dochází v případě existence pochybností o tom, zda je svědek s ohledem na svůj (ať již trvalý či negativně se vyvíjející) duševní stav řádně schopen vnímat, zapamatovat si vnímanou událost, vypovídat atd., přičemž jeho výpověď je pro rozhodnutí zvláště důležitá. Tyto dvě podmínky musí být splněny kumulativně. V praxi by měla vyslyšající osoba na počátku výslechu pomocí vhodně položených otázek zjistit, zda je třeba uplatnit postup podle § 118 TŘ, přičemž o přibrání znalce rozhodne orgán činný v trestním řízení opatřením. Toto vyšetření by měl provádět jeden znalec z oboru zdravotnictví (odvětví psychiatrie)⁸⁸, pokud je však třeba objasnit skutečnost zvláště důležitou, pak může jít dle § 105 odst. 4 TŘ o dva znalce psychiatrie nebo jednoho psychiatra a jednoho psychologa. Na rozdíl od obviněného však nelze svědka pozorovat v ústavu, takže vyšetření bude mít vždy povahu ambulantní.

V případě znaleckého zkoumání je přitom třeba dbát toho, že znalci nepřísluší provádět hodnocení důkazů a řešit právní otázky. Otázky na znalce by tak měly být ve smyslu § 118 TŘ formulovány např. takto: „Je u svědka přítomna duševní porucha ovlivňující jeho schopnost správně vnímat a reprodukovat prožité události? Jaká je jeho osobnostní struktura, intelekt, psychický stav? Má sklony či motivaci ke zkreslování události?“⁸⁹

⁸⁶ Pohovor na místě, soudkyně, ženy

⁸⁷ Tento nástroj není veřejně dostupný. Jen víme o něm na základě rozhovoru.

⁸⁸ Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 7. 1994, sp. zn. 4 To 82/94, rovněž lze uplatnit postup § 116 per analogiam.

⁸⁹ K tomu více viz ŠVARC, J. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. *Psychiatrie pro praxi*, 2014, 15 (1).

Z rozhovoru s psychiatrickou, která dělá znalecké posudky obětí i pachatelů a školí ohledně zvláště zranitelných obětí nejen policii, vyplynula jedna zásadní informace. Tato informace podmiňuje další vnímání osob s hendikepem v trestním řízení - ohledně prožívání osob s mentálním hendikepem je minimum výzkumů, které by se zabývaly takovou osobou nebo obětí a jejím prožíváním, a to nejen v ČR, ale ani na mezinárodní úrovni. Znalci proto nemají dostatek relevantních opor pro stanovování míry traumatu oběti, neboť tato se projevuje jinak, než předpokládají tabulky. Soudy pak často místo toho, aby stanovovaly tresty dle závažnosti činu, přihlížejí k míře traumatu, které bylo tím činem způsobeno oběti. A protože se trauma na oběti s mentálním hendikepem projevuje jinak (dle úvahy psycholožky *by změny měly být spíše v chování, ne např. ve znovuprožívání. Může to být i změna v každodenním fungování – více/méně jí, změny ve výkonu hygieny apod.*), není posuzováno jako trauma nebo je míra tohoto traumatu zlehčována. V rozsudcích se objevují odůvodnění následujícího znění: Zneužitá žena má podle soudu výhodu, že je mentálně retardovaná. Znásilněné dítě s autismem podle několika soudů nemá nárok na odškodné, protože neví, co se mu dělo, a je pro něj horší projít dveřmi na fotobuňku než být análně znásilňováno. Zneužitá mentálně handicapovaná dívka si neuvědomuje, co se dělo, tudíž pro pachatele podmínka⁹⁰. Takové rozsudky nejsou výjimkou, v jiném případě za dlouhodobé znásilňování mentálně postižené s využitím pohružky byl pachatel odsouzen na 30 měsíců podmíněně se zkušební lhůtou 4 roky (tedy pachatel půjde do vězení pouze pokud v následujících 4 letech spáchá nějaké protiprávní jednání)⁹¹.

Z relevantní judikatury lze uvést poměrně nedávné rozhodnutí Nejvyššího soudu⁹², který konstatoval, že potřeba vyšetření duševního stavu svědka (který je často i obětí trestné činnosti) bude „zpravidla zjištěna v průběhu řízení a budou je signalizovat určité objektivní skutečnosti svědčící mimo jiné o tom, že svědek trpí duševní poruchou či chorobou (např. lékařská zpráva, neschopnost svědka se k věci logicky vyjádřit). Může se ale jednat i situaci, kdy schopnost svědka správně vnímat je omezena věkem (např. se jedná o dítě, osobu přestárlou) nebo se jedná o svědka, který má omezenou svéprávnost. Závěr o tom, že ve věci je třeba přistoupit ke znaleckému zkoumání svědka podle § 118 TŘ tak musí být podložen právě existencí shora uvedených předpokladů, kdy nestačí pouhá skutečnost, že provedení takového důkazů navrhuje obviněný nebo že ve výpovědi svědka jsou jisté rozpory či nepřesnosti, které ovšem nejsou takového rázu, že by výpověď svědka závažným způsobem zpochybňovaly a lze je objektivně vysvětlit.“

S ohledem na zpracovávané téma lze rovněž poukázat na problém týkající se citelného až kritického nedostatku znalců, zejména v oblasti psychiatrie a psychologie, především pak specialistů na dětské pacienty. V důsledku toho dochází k přetížení kapacit stávajících znalců a k výraznému prodlužování termínů pro vypracování

⁹⁰ Op. cit., Hrdá, L., in Reportér magazín, poznámka č. 34

⁹¹ Opakované znásilňování mentálně handicapované ženy, Rozsudek: 1T 12/2017-391, 30.11.2017, dostupný na <https://www.beztrestu.cz/rozsudky/rozsudek-38> (podstatný je poslední odstavec před poučením)

⁹² Usnesení Nejvyššího soudu ČR - senátu ze dne 29. 6.2022, sp. zn. 4 Tdo 549/2022.

znaleckých posudků; je běžné, že vypracování znaleckých posudků trvá nyní běžně i několik měsíců.⁹³

Toto pak výrazně zdržuje první (a jediný) výslech takové osoby v případě, že osoba vyslychající čeká na znalecký posudek a až podle něj následně vede výslech – mezi nahlášením trestného činu a výslechem oběti tak může uplynout i několik měsíců.

Ani znalci nemají povinnost se průběžně vzdělávat a tedy si aktualizovat svoje znalosti podle nejnovějších poznatků⁹⁴.

Tzv. „obecná nevěrohodnost svědka“

V dané souvislosti lze ještě doplnit poznámku, že se v české justiční praxi vžil pojem „obecná nevěrohodnost svědka“, zaměřující se na hodnocení osobnosti vyslychaného. Za „obecně nevěrohodné“ jsou pak považováni všichni lidé s duševní poruchou, smyslovým postižením či oběti traumatizované trestným činem. I když toto označení nijak nesouvisí s tím, zda konkrétní svědek mluví pravdu či nikoli, je takové označení některými odborníky z řad psychiatrů kritizováno jako silně matoucí pojem nesoucí s sebou nevhodnou stigmatizaci určitých svědků (obětí), a to bez praktického užitku⁹⁵. To nám potvrdila zástupkyně neziskové organizace, že „*děti mohou být izolované, nemusí mít dostatečné vyjadřovací prostředky, mohou tam být předsudky. Často jsou primárně nevěrohodní a musíme najít odborníka, který tomu dá punc důvěryhodnosti*“⁹⁶. Sociální pracovník z neziskové organizace to dokonce popsal za „*největší překážku systému*“, s kterou je třeba pracovat⁹⁷.

03 Procedurální úpravy

Dítě jako zvlášť zranitelná oběť

Český právní řád umí relativně dobře pracovat s dětmi. Děti jsou označeny jako zvláště zranitelné oběti, které je snadné takto určit, neboť k tomu stačí určit pouze jejich věk. Policisté mají specializaci na výslechy dětí, jak jsme popsali v kapitole 3. Děti jsou ve většině případů vyslychány ve speciálních místnostech pouze jednou osobou se speciálním výcvikem, a tento výslech je v ideálním případě jediným výslechem dítěte ve věci. Výslech je nahráván (policistka, která se účastnila rozhovoru, si výslechy vždy nahrává také na mobilní telefon a tuto nahrávku může použít v případě, že oficiální

⁹³ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2022

⁹⁴ Zák. č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, dostupné např. na <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254>

⁹⁵ ŠVARC, J. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. Psychiatrie pro praxi, 2014, 15 (1).

⁹⁶ Online rozhovor, NNO zástupce, advokát, ženy

⁹⁷ Pohovor na místě, sociální pracovník/speciální pedagog (organizace na podporu obětí), muži

technika selže⁹⁸. Advokát pachatele má k dispozici přepis výslechu, státní zástupce a soudce pak mají k dispozici CD, na kterém je i videozáznam, z kterého je patrná veškerá nonverbální komunikace dítěte.

Z tohoto pohledu je dítě chráněno před nevhodnými, manipulativními, shazujícími a zesměšňujícími poznámkami či otázkami pachatele nebo jeho zástupce.

Z druhé strany si však stěžují domnělí pachatelé, že tímto způsobem nemohou řádně hájit svá práva, neboť ve většině případů ani zástupce pachatele, ani pachatel nejsou přítomni prvnímu (a jedinému) výslechu dítěte – oběti. (Často teprve během tohoto výslechu se OČTR dozví, kdo se na oběti dopustil trestného činu a jakého).

Druhou nevýhodou pak lze spatřovat v tom^{99, 100}, že doplňující dotazy nemůže pokládat ani soudce, který bude v případě rozhodovat. Jak plyne i z rozhovoru se soudkyní, u tohoto rozhovoru jako neopakovatelného úkonu, je zpravidla přítomen jiný soudce než ten, který pak bude případ rozhodovat. Soudce přítomný u neopakovatelného úkonu tam je zejména proto, aby nebyla porušována práva ani jedné ze stran, nicméně není obvyklé, aby tento soudce pokládal doplňující otázky. To pak může chybět v samotném řízení, kdy se rozhodující soudce musí v převážné většině případů spolehnout pouze na otázky a odpovědi, které pokládala vyslyšající policistka^{101,102, 103}.

Problematika nezopakovatelného výslechu

Zásadní u tohoto typu výslechu je, že otázky může pokládat pouze policejní orgán, nikoliv psycholog. Ostatní účastníci výslechu(kteří jsou výslechu přítomni mimo výslechovou místnost) mohou pokládat otázky skrze policejní specialistky „*My teda máme (...) štěstí, že moje kolegyně policistka je vystudovaná psycholog, takže vlastně kolegyně, která pracuje na té mravnostní linii, je teda psycholog, takže to je takový dva v jednom. Jinak máme krizové interventy v rámci policie, což jsou teda psycholožky, ale ty vlastně nemůžou vyslyšet, můžou být přítomny, ale nemůžou vyslyšet.*“¹⁰⁴

Dále policistka popisuje: „*ideální případ je ten, mít ty informace takové, že rovnou zahájím trestní stíhání, ustanovit obhájce a udělám regulérní výslech za přítomnosti obhájce, jen jeden jedinej, kdy to jde o dítěte. A nemůže se obhájce prostě vztekat, že mu nebylo umožněno. Jako opravdu nezopakovatelný.*“¹⁰⁵

V rozhovorech se zástupci různých profesí se opakuje, že nejdůležitějším aspektem u nahlašování trestného činu spáchaného na zvlášť zranitelné oběti je osoba, která ji při

⁹⁸ Pohovor na místě, police, ženy

⁹⁹ Pohovor na místě, státní zastupkyně, ženy

¹⁰⁰ Pohovor na místě, soudkyně, ženy

¹⁰¹ Pohovor na místě, police, ženy

¹⁰² Pohovor na místě, soudkyně, ženy

¹⁰³ Online rozhovor, advokát, ženy

¹⁰⁴ Pohovor na místě, police, ženy

¹⁰⁵ Pohovor na místě, police, ženy

tomto nahlašování bude doprovázet. Často se ozývalo, že taková osoba dodá oběti důvěryhodnost^{106, 107, 108, 109} a dále že je tato osoba velkým pomocníkem vyslychajícímu v případě, že se jedná oběť s nějakým postižením, neboť mu může poradit, jak komunikovat, nebo vůbec upozornit na hendikep¹¹⁰. To konkrétně popsala zástupkyně Policie takto: „v případě, že by rodiče nebyli mezi podezřelými osobami, tak by to pro nás bylo velmi jednoduché. Vyslechli bychom rodiče jako první na protokol výslechu svědka, abychom vlastně měli výpověď těch rodičů jako první, a pak bychom rodiče použili jako prostředníky pro výslech toho dítěte, protože oni by nám poskytli, aby tlumočili a pokud by byli rodiče jako podezřelí, tak jsme ztracený.“¹¹¹

Nedostatek školení

S tímto bodem se velmi úzce pojí průběžné školení OČTŘ. Pouze se znalostí existence této problematiky lze k těmto osobám přistupovat adekvátním přístupem, pouze se znalostí problematiky lze např. při stanovování výše trestu (která se v ČR často určuje nikoli dle závažnosti provinění, ale dle újmy oběti) vycházet ze správných premis. Např. dle psychologů zde není dostatek studií, které by reflektovaly PTSP lidí s těžším mentálním postižením¹¹², dle Hrdé¹¹³ pak znalci často posuzují PTSP obětí obecně příliš brzy, takže je označena za oběť s minimálními nebo žádnými následky, přičemž PTSP se rozjede až např. za 6 až 12 měsíců po činu¹¹⁴.

Ve věci vzdělávání je nejlepší situace na úrovni policie, kde je průběžné vzdělávání a absolvování školení povinné – konkrétně školením ohledně rozeznání a práce se zranitelnou obětí projdou policisté každý rok. Konkrétně lze v dané souvislosti zmínit některé specializační kurzy policie ČR, kdy jsou to většinou právě policisté, kteří jako první přicházejí s obětí do kontaktu a jejichž odborná průprava a citlivý přístup k oběti se jeví jako zcela zásadní (jde o specializační kurz „zvlášť zranitelné oběti“ konaný desetkrát ročně). Dále se specializovaní policisté setkávají jedenkrát ročně na instrukčně metodickém kurzu. Odborné vzdělávání a příprava na práci s oběťmi zahrnuje například poskytnutí první psychické podpory, nepřetržitou telefonickou podporu zajišťovanou skupinou krizové intervence a zprostředkování kontaktu mezi obětí a externí organizací poskytující následnou psychologickou, psychosociální a sociálně-právní pomoc. Policejní orgány mají rovněž několik metodik, které se týkají

¹⁰⁶ Pohovor na místě, státní zástupkyně, ženy

¹⁰⁷ Online rozhovor, advokát, muži

¹⁰⁸ Online rozhovor, advokát, ženy

¹⁰⁹ Online rozhovor, psycholog (školitel), ženy

¹¹⁰ Pohovor na místě, police, ženy

¹¹¹ Pohovor na místě, police, ženy

¹¹² Online rozhovor, psycholog (školitel), ženy

¹¹³ Např. Hrdá, L., Znásilnění je vražda duše, in Koulí podcast, 4.7.2022, dostupný na https://www.youtube.com/watch?v=aXNqNJ_AENU (5.4.2024)

¹¹⁴ Svobodá, T., Krasenská, D., Svědectví znásilněné dívky po pokusu o sebevraždu. Podle znalce netrpěla, in Seznam Zprávy 18.1.2024, dostupný na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-po-znasilneni-je-temer-bez-nasledku-rekl-znalec-divka-se-predavkovala-leky-243873>, (6.4.2024)

jednání s dítětem. Pro zkvalitnění práce policie s dítětem byla vypracována metodika Výslech dítěte ve speciální výslechové místnosti (návod, jak pracovat s výslechovými pomůckami a jak přistupovat k dítěti). Cílem je, aby policisté sdělovali poučení takovou formou, aby děti pochopily obsah sděleného a současně toto poučení bude dostatečné pro trestní řízení.¹¹⁵ Dle slov soudkyně: „A za sebe musím říct, že ty policejní specialistky k nim přistupují velice pěkně. Ony ho musí třeba i poučit o tom, že vypovídá jako svědek a že by mělo mluvit pravdu, tak samozřejmě mu to nemůžou vysvětlovat slovy zákona, protože to i pro dospělého mnohdy není jako pochopitelné, ale oni to dokážou vysvětlit tomu dítěti tak, že ono prostě pochopí, jo, takže to je poučení.“¹¹⁶

Policistka k tomu říká: „Proškolíme ty metodiky a hlavní metodiky, kterých je vlastně 14 plus pořádková, takže 28. Ti proškolí své kolegy na územních odborech, plus své kolegy na těch jasně oborech, ti proškolí vlastně, každý rok se všichni proškolí vlastně.“¹¹⁷

Také Policie má platformou pro sdílení praxe, která umožní reagovat na nové výzvy:

„My vlastně máme koordinační mechanismus, jednou za měsíc máme jednání nebo videokonferenci v rámci metodiků na mravnostní kriminalitu, ale sdílíme si spíš tu praxi.“¹¹⁸

Obecně je třeba oddělit praxi ohledně dětí a ohledně dětí (či dospělých) s mentálním postižením. Praxe vůči dětem se zlepšuje, i když je třeba říct, že se tak děje od spodních příček systému – v tuto chvíli jsou nejlépe a nejsystematičtěji proškolení policisté.

Druhým stupněm pak jsou státní zástupci. Zde školení nejsou povinná. Z pohledu státního zástupce se jedná o čas, který si musí napracovat, v tu dobu jej nikdo nezastoupí. Školení mohou vybírat z nabídky Justiční akademie, která školí státní zaměstnance justice (tj. státní zástupce, pracovníky na státním zastupitelství, soudce a pracovníky soudu) zdarma. Komerční školení nejsou z ekonomických důvodů doporučována, státní zástupkyně, s níž jsme vedli rozhovor, s nimi nemá z této své pozice zkušenost.

Třetím stupněm pak jsou soudci. Ani ti nemají školení povinná, a to žádným způsobem – tedy nejen že nejsou povinni se vzdělávat v aktuální specializaci, ale nemají povinnost se vzdělávat vůbec (tedy nemají povinnost např. absolvovat 2 školení dle vlastního výběru ročně). Na další vzdělávání nejsou navázány žádné výhody, spíše se s nimi váží stejné nevýhody jako u státních zástupců – povinnost dohnat práci, které

¹¹⁵ Úvodní zpráva České republiky o plnění Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte týkajícího se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie, str. 21. Dostupné z: [Úmluva o právech dítěte | Vláda ČR \(gov.cz\)](https://www.vlada.cz/cz/infocentrum/1611616-umluva-o-pravech-ditete).

¹¹⁶ Pohovor na místě, soudkyně, ženy

¹¹⁷ Pohovor na místě, police, ženy

¹¹⁸ Pohovor na místě, police, ženy

se nemohli věnovat během školení. Na různých soudech se praxe různí, záleží vždy na přístupu předsedy soudu.

Vzhledem k tomu, že povinnost školení není systematicky zakotvena v práci státního zástupce ani soudce, chce-li tento absolvovat nějaké školení, musí se potýkat s drobnými překážkami, které celý proces spíše znesnadňují, než aby soudce nebo státního zástupce v dalších školeních podporovala.

Zde je určitě prostor pro změnu, a to v systémovém nastavení, které by školení podporovalo nebo přímo vyžadovalo¹¹⁹.

Druhou otázkou je práce s dětmi s hendikepem a speciálně s mentálními hendikepovanými. Jak bylo uvedeno výše, tato problematika je OČTŘ téměř neznámá, školení o ní neměli ani ti, kteří se o problematiku zvláště zranitelných obětí podrobněji zajímají (např. policistka, advokáti, psychologka).

Ačkoli teorie předpokládá, že v ČR je kladen velký důraz na specializaci a průběžné odborné vzdělávání osob, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi, jakožto oběti trestné činnosti, že všechny OČTŘ jsou v této oblasti odborně proškoleny a v praxi jsou tito specialisté na problematiku mládeže přednostně vybírání při provádění procesních úkonů s dětskými oběti a tito odborníci se v dané oblasti vzdělávají jak v teoretické, tak v praktické rovině, především jde o zprostředkování poznatků z oboru kriminologie, vývojové psychologie, dětské psychiatrie, speciální pedagogiky, sociální práce aj., z rozhovorů (všech) jsme zjistily, že systematickým školením prochází pouze policie a žádná další profese se školit nemusí, naopak je to pro ní otázka času a v některých případech i financí, které na takové školení musí zájemci vydat navíc.

Kromě těchto osob jsou dále průběžně proškoleni rovněž úředníci Probační a mediační služby či sociální pracovníci působící v trestních věcech mládeže.

Subjekty akreditované pro poskytování služeb obětem trestných činů (podle § 39 a násl. ZOTČ) musí při své žádosti o akreditaci do Registru doložit popis personálního zajištění poskytovaných služeb (poskytování právních informací obětem) a restorativních programů, jakožto odbornou způsobilost osob, které tyto služby budou poskytovat (vzdělání, proškolení, odborná průprava, praxe), k tomu viz § 41 ZOTČ. Tyto organizace mají zejména za úkol pomoci oběti se orientovat v jejich právech a povinnostech, projít s ní potřebné dokumenty, popřípadě ji doprovodit na jednání s úřady, doporučit jí vhodného právního zástupce apod. Nabízejí zároveň i psychosociální poradenství a zprostředkovávají další služby, jako je dluhové či rodinné poradenství.

04 Poskytování podpory a informací

Z rozhovorů jak s advokáty, tak např. s probační a mediační službou nebo psychologkou vyplývá, že ne vždy proběhne dostatečné informování oběti o průběhu

¹¹⁹ Shodně např. op. cit. Hrdá, L., in Reportér magazín, poznámka č. 34.

procesu^{120, 121, 122}. Pokud se tato oběť nedostane k dobrému advokátovi nebo jinému dobrému zmocněnci, je poměrně pravděpodobné, že jí přinejmenším některé informace uniknou. Může se tak stát ze dvou různých důvodů: jednak může dostat informace v době, kdy je není přes stres schopna přijmout, natož zpracovat (zejména kvůli míře stresu), druhým důvodem může být to, že jeden orgán bude spoléhat na to, že informace sdělil ten druhý. Opakovaně během rozhovorů respondenti řekli, že záleží na koho dítě nachází: „*Co se týče práv dítěte, je v řízení hodně subjektů, takže se někde v systému mohou práva oběti ztratit – je to dost o tom, na koho natrefí oběť jako na advokáta nebo jako na OSPOD.*“¹²³

Ačkoli dle zákona může podat podnět pro podezření o spáchání trestného činu kdokoli, mají děti i jiné osoby, které jsou nějakým způsobem znevýhodněné (věkem, mentálními schopnostmi, sociálním postavením, příslušností k sociální či rasové skupině), fakticky poměrně omezenou možnost samy nahlásit trestnou činnost, které jsou obětí. Jak plyne i z průzkumů jiných organizací ohledně dětí, často dítě nedostane podporu u dospělých, kterým se s problémem svěří. Často se ani poté nic nestalo, resp. dospělý na oznámení dítěte vůbec nereagoval¹²⁴. Toto vnímáme jako největší překážku na vstupu dítěte do řízení - když dítě sdělí, co se doma děje, a reakcí je např. doporučení, aby doma více uklízelo¹²⁵. Znevážení dítěte, jeho potřeb, častěji pak situace, jsou názory a potřeby dítěte úplně přehlíženy. Stále zde převládá paternalistický přístup, kdy se mluví o dítěti, nikoli s dítětem, případně o mentálně postiženém bez něj.

Z prání respondentů z výše citovaného výzkumu je také zřejmá malá informovanost dětí o jejich právech (a povinnostech) – jako návrh zlepšení uváděly, že by si přály, aby mohl domácí násilí nahlásit i někdo jiný než rodiče¹²⁶. Což je v rozporu s českým právním řádem, který požaduje, aby se policie zabývala každým podáním, i anonymním, a tedy i podáním dětí. Nízká informovanost dětí o jejich právech je také jednou z podstatných překážek pro to, aby dítě-oběť trestného činu (který na něm páchají nejbližší) vstoupilo do trestního řízení.

Na závěr, zástupkyně neziskové organizace shrnula tu situaci takto: systém umí pracovat s dítětem jako důkazní prostředek ale ne jako oběť. „*když člověka potřebují*

¹²⁰ Online rozhovor, NNO zástupce, advokát, ženy

¹²¹ Online rozhovor, advokát, ženy

¹²² Online rozhovor, probační a mediační služby, ženy

¹²³ Online rozhovor, probační a mediační služby, ženy

¹²⁴ Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva. Centrum domácího a genderově podmíněného násilí. 2023. s.25 a násl.

¹²⁵ Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva. Centrum domácího a genderově podmíněného násilí. 2023. s.25 a násl.

¹²⁶ Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva. Centrum domácího a genderově podmíněného násilí. 2023. s.50 a násl.

jako důkazní prostředek, tak o něj umí hezky pečovat, mají zvláštní místnosti apod., ale nevidí, že to dítě má další práva a další osud – např. si nejsem jistá, že se dětem ustanovuje zmocněnec, pokud je zde spor rodič-dítě, bývá ustanovován OSPOD, který ale není právník.“¹²⁷

¹²⁷ Online rozhovor, NNO zástupce, advokát, ženy

006

ZKUŠENOSTI DĚTÍ SE
SYSTÉMEM TRESTNÍ
JUSTICE

Předně je třeba uvést, že se nepovedlo najít žádné dítě s mentálním či psychosociálním postižením, které má zkušenost s trestním řízením. V této otázce jsme narazily na to, že neziskové organizace nebyly ochotné zprostředkovat jakýkoli kontakt na kteréhokoli z klientů, se kterými pracují (aniž víme, zda se jedná o klienty, kteří byli účastníky trestního řízení v pozici oběti, nebo zda se do jejich péče dostaly bez toho, že by situaci řešili i v rovině trestně právní).

Kontakt na děti nebo mladé dospělé se zkušeností s trestním řízením jsme se snažili získat skrze pomáhající organizace. Žádná z nich nám však přes opakované žádosti žádný kontakt neposkytla. Ani po vypracování možnosti účast na rozhovor zaplatit. Důvodů je více: na jedné straně neziskové organizace často zmiňovaly ochranu před retraumatizací a ochranu údajů svých klientů. Předpokládáme také nedostatek času a kapacit (ekonomická situace NNO), nezájem o tuto skupinu dětí a některé organizace argumentovaly tím, že neposkytují právní podporu/podporu prostřednictvím justičního systému, ale pouze psychologickou podporu. Z důvodu nedávné účasti v jiné studii jedna organizace také účast odmítla. V současné době jsme k oslovení dětských obětí nevyužili sociální média.

V této části proto budeme vycházet z rozhovorů vedených s odborníky a z našich vlastních zkušeností s oběťmi a z pohledu dětí, jak byly uvedeny v analýze provedené dříve jinými výzkumníky.

Jak již bylo uvedeno výše, český právní řád zná institut tzv. zvlášť zranitelné oběti, přičemž do této kategorie patří jak dítě, tak člověk s mentálním hendikepem, tedy subjekty této analýzy jsou teoreticky tímto institutem chráněny dvakrát.

Z rozhovorů však plyne, že OČTŘ umí nějakým způsobem pracovat s kategorií dítě, s kategorií mentálního postižení je však výrazný problém, který se pak projevuje zejména v odůvodněních soudních rozsudků.

V této věci můžeme mluvit pouze o zkušenosti s hlášením trestných činů páchaných na osobách s mentálním postižením, jejichž příbuzní se obrátili na naši organizaci (SPMP ČR). Po nahlášení podezření na trestný čin podvodu bylo v obou případech oznámení odloženo poté, co se oběť dostavila na policejní stanici a zde řekla, že peníze dává dané osobě ráda. Nikdo neposuzoval duševní stav této oběti, nedbal na její snadnou manipulovatelnost, ani na skutečnost, že tyto osoby nedohlédnou důsledků svého jednání.

Jak plyne nejen z našich rozhovorů, ale např. také z dříve uskutečněné analýzy¹²⁸, největší překážkou pro dítě při oznamování trestného činu je nedůvěra dospělých. Jak je uvedeno výše, v českém právním systému je zažitý pojem „obecně nevěrohodné“

128 Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva. Centrum domácího a genderově podmíněného násilí. 2023. s.25 a násl.

jsou pak považováni všichni lidé s duševní poruchou, smyslovým postižením či oběti traumatizované trestným činem. Ačkoli odborníci tvrdí, že toto označení nijak nesouvisí s tím, zda konkrétní svědek mluví pravdu či nikoli, je takové označení zjevně stigmatizující a a priori znevažující některé skupiny osob¹²⁹. S tím souvisí také praxe, kdy jednou ze základních otázek, na které má odpovědět znalecký posudek, je vedle typu a míry postižení také důvěryhodnost posuzované osoby.

Má-li dítě s postižením štěstí na lidi kolem sebe, pak je zde určitá pravděpodobnost, že se trestný čin povede nahlásit, že bude vyšetřován a že o něm bude rozhodováno u soudu. Už jsme ale uvedly výše, že systémově je to nastaveno u dítěte, u postižených toto systémové nastavení ale nefunguje. Je zde minimální znalost této problematiky, a to mezi těmi, kteří o ni mají zájem^{130,131}. Z různých medializovaných kauz je zřejmá snaha situaci bagatelizovat, a to jak na úrovni soudů, tak často už na úrovni policie¹³².

Co se týče systémového nastavení, je zde mnoho různých orgánů, které mají nahlašovací povinnost. Ať už se jedná o lékaře, školy (učitele), tak orgány sociálně právní ochrany. Ne vždy však tyto profese situaci odhalí, ať už proto, že se dítě často stěhuje, nebo proto, že ne všechny indicie se povede správně vyložit a navázat s dítětem takový vztah, aby se otevřelo.

Na otázku, zda existuje napříč řízeními systematická a koordinovaná snaha o přijetí věkově, genderově a zdravotně postiženým dětem přiměřených procesních úprav v trestním řízení s cílem překonat bariéry dětí se zdravotním postižením (např. snaží se soudci nebo jiní aktéři vysvětlit dětem v jazyce, který je přizpůsoben jejich potřebám, co se v řízení děje, existuje snaha o psaní rozsudků nebo shrnutí vstřícných k dětem atd.), je odpověď, že nikoli. Česká republika se v tuto chvíli učí pracovat s dětmi jako takovými a s dalšími předsudky a zlehčováním traumat u zdravých obětí, osoby s mentálním postižením jsou pro většinu osob činných v trestním řízení velkou neznámou.

Hlavní potřeby z pohledu mladých dospělých, kteří byli oběti v dětství popisuje výzkumný tým takto: *„Přeživší jsou si vědomi toho, že měli jen málo možností situaci vyřešit právě proto, že byli nezletilí. Situace tedy vyžadovala „někoho“, kdo by zasáhl zvenčí, násilí zastavil a umožnil jim žít normálně, tedy bez násilí. V jejich případě se takový „někdo“ nenašel, a když se přece jen objevil, tak jeho akce buď vůbec nesměřovala k jednoznačnému zastavení násilí (spíše byla např. podpůrná, ale ne otevřeně intervenční), případně byla jednorázová, nebo byla osamocená a nedokázala*

129 ŠVARC, J. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. *Psychiatrie pro praxi*, 2014, 15 (1).

¹³⁰ Pohovor na místě, police, ženy

¹³¹ Online rozhovor, psycholog (školitel), ženy

¹³² Zabloudilová T., Posadil mě do auta a ujížděl. Nejhorší bylo, když mi znásilnění nevěřili, in *Podcast Hranice Násilí*, 27.9.2022, Radio Wave, dostupný na <https://wave.rozhlas.cz/posadil-me-do-auta-a-ujizdel-nejhors-i-bylo-kdyz-mi-znasilneni-neverili-8836089> (8.3.2024)

tak nastartovat systémové zastavení násilí. Otázkou, ke které se účastníci a účastnice výzkumu nevztahovali okamžitě, zůstávalo, kdo by ten potenciální „někdo“ mohl být. Proto se zaměříme na konkrétní situace, které nastiňují.”¹³³

Dále popisují potřebu, aby je někdo měl rád. *“Kromě základního nastavení bezpečného podpůrného vztahu je zásadní potřebou, aby někdo zasáhl zvenčí – často bez konkrétní představy, kdo by to měl být. Přeživší ale reflektují, že se situací nebylo možné naložit v roli dítěte samostatně a zároveň nucené setrvání v situaci bylo také nepřijatelné. Bez pomoci zvenčí ale nešlo dosáhnout změny.”¹³⁴*

Jak už jsme popsali v rámci výzkumu, *„dalším parametrem potřeb přeživších byla zkušenost, že když už někde o násilí mluvili, nikdo jim nevěřil a jejich ochota mluvit neměla patřičný efekt. (...)Na straně přeživších tedy existuje také potřeba, aby jim to, že se jim násilí děje, někdo uvěřil.”¹³⁵*

Jednou z možných příčin může být také myšlenkové nastavení společnosti – až do r. 2014 byly osoby s mentálním postižením zcela zbavovány svéprávnosti a veškerá jednání za ně činili jejich opatrovníci. Toto vnímání mentálně postižených osob jako těch, kdo nejsou schopni právně jednat ani v nejběžnějších oblastech, a proto veškeré rozhodování za ně dělá někdo jiný, je ve společnosti ještě hluboce zakořeněno. I v jiných oblastech toto paternalistické přemýšlení opouštíme pouze velmi pomalu (děti, hendikepovaní jakýmkoli způsobem, i smyslovým).

07

ZÁVĚRY A
DOPORUČENÍ

01 Slibná praxe

V rámci přípravy této zprávy jsme narazili na tři zajímavé a slibné příklady.

První je možnost využít potenciál služby PMS, které jsou nízkoprahové, bezplatné a dostupné v každém okrese: „*Já bych byla ráda, kdyby se změnilo postavení zvláště zranitelných obětí – o nich nám vždy policie řekne, sice mají právo na bezplatného advokáta, ale my máme vysokoškolsky vzdělané lidi, můžeme je provázet v rámci celého řízení. Poskytujeme právní informace, jak probíhá trestní řízení, co mohou, na co mají právo, že mohou vypovídat v nepřítomnosti pachatele, že mohou žádat, aby je vyslyšela osoba stejného pohlaví. Můžeme jim sepisovat všechny žádosti, že chtějí být informováni o propuštění pachatele, o tom, že chtějí vypovídat bez přítomnosti, ... Můžeme být např. doprovod jako důvěrník. To bych byla ráda, aby policie těm obětem hned na začátku informaci dala. Tedy ráda bych, kdyby policie ze zákona musela oběti informovat, že nás mohou kontaktovat a my jim v tomto můžeme pomoci, provést je tím řízením, pomoci jim se v tom orientovat. Za sebe bych to viděla tak, že oběť potřebuje advokáty, nejsme advokáti, spíše sociální pracovníci v justici, ale také tedy potřebuje nás jako důvěrníka, jako průvodce tím řízením.*“

Druhým příkladem je komplexní odborná podpora dětem, dospívajícím a jejich rodičům, kteří zažívali nebo zažívají domácí násilí, komplexní odborná pomoc směřující k překonání jejich nepříznivé sociální situace a k životu bez přítomnosti násilí¹³⁶. PRO DĚTI jsou poskytovány: • krizová intervence • dlouhodobá individuální terapie • skupinová terapie • pohybová terapie • arteterapie • videotrénink interakcí pro rodiče s dětmi PRO DOSPĚLÉ: • nonstop telefonní linka • chatové a emailové poradenství • poradna pro osoby ohrožené domácím násilím • pobytové služby pro ženy a matky s dětmi

Tato široká škála podpory, umožňuje zapojení dětí bez verbální komunikace (arteterapie, pohybová terapie) a do více druhů terapie zároveň, kde mohou reagovat na děti s různými odlišnostmi (autismus, jiný mateřský jazyk atd...). Speciální pedagog právě chválil mezioborovou spolupráci v rámci organizace (klinická psychologka, psychiatr, terapeut, sociální pracovník a speciální pedagog a současná spolupráce s dítětem a s rodičem¹³⁷.

Třetím příkladem dobré praxe je první Dětské advokační centrum pro komplexní a specializovanou pomoc dětským obětem násilí (především v rodině) – např. fyzického, psychologického nebo sexualizovaného¹³⁸. Funguje na bázi Barnahus metody, dle švédského modelu. Funguje plně teprve od 1. ledna 2024.

V dětském advokačním centru je umožněno vyslechnout dítě ve speciálně vybaveném a přátelsky zařízeném prostředí, aby nemuselo jezdit na policejní stanici, k soudu,

¹³⁶ Acorus, z.ú. <https://www.acorus.cz/krizova-pomoc-detem/>

¹³⁷ Pohovor na místě, sociální pracovník/speciální pedagog, (organizace na podporu obětí), muži

¹³⁸ Centrum Locika, z.ú. <https://www.centrumlocika.cz/detske-advokacni-centrum>

lékaři či na OSPOD. Výslechová místnost je vybavena snímací technikou, která umožňuje plnohodnotné pořizování záznamů pro účely vyšetřování a soudního řízení. V centru je přítomen zkušený odborný tým vyškolený vést rozhovory s dětmi, poskytnout jim terapeutickou pomoc cílenou na práci s traumatem a pracovat s ohroženými rodinami. Dětské advokační centrum je koncipováno pro multidisciplinární spolupráci odborníků a institucí zapojených do řešení případů. Poskytovaná péče je zaměřená na zájem dítěte a je poskytována na jednom a pro dítě bezpečném místě.

02 Závěry

V České republice je postavení obětí trestných činů upraveno speciálním zákonem o obětech trestných činů, který zná i pojem „zvlášť zranitelná oběť“. Zvlášť zranitelnou obětí je mimo jiné dítě nebo osoba s mentálním či jiným psychosociálním postižením. Tato zvlášť zranitelná oběť má zvýšenou ochranu před retraumatizací, druhotnou viktimizací, má právo na advokáta hrazeného státem atd.

Systém ale je zcela nepřístupný pro děti s mentálním či psychosociálním postižením, protože v praxi nejsou všechny zásady a práva uvedená v zákoně uplatňována tak, aby práva dětských obětí s mentálním či psychosociálním postižením byla efektivně chráněná a prosazovaná.

Ani osoby z praxe, se kterými jsme vedly rozhovory, neměly za svůj pracovní život více než dvě zkušenosti s dítětem s mentálním postižením, většina z námi oslovených osob však neměla zkušenost žádnou.

Nejčastěji uváděnou překážkou pro to, aby dětské oběti s mentálním postižením nebo s duševním onemocněním vůbec vstoupily do trestního řízení, byly předsudky a neznalost problematiky. A to nejdříve z pohledu potřeb adekvátní informace a podpory v trestním systému (nejsou k dispozici odborníci). Znalecké posudky jsou zdlouhavé (trvá 3 a více měsíců, než jsou vypracovány) a často nepřínosné. Obecně komunikace s dítětem ze strany OČTR je nedostatečná, a to se objevuje jako ještě větší překážka pro dítě s mentálním či psychosociálním postižením. Zejména problematika mentálního postižení/duševní onemocnění není dostatečně odborně prozkoumána z pohledu trestního práva a jednotlivých složek – např. nejsou dostatečné studie o posttraumatickém syndromu osob s mentálním postižením pro potřeby znaleckých posudků, a to ani cizojazyčné. To je pak problém v samotném řízení, protože tím, že taková osoba projevuje post traumatický syndrom (dále jen „PTS“) jiným způsobem, než je uvedeno v tabulkách, jsou následky trestného činu zlehčovány a podle toho je také posuzována závažnost tohoto činu¹³⁹.

¹³⁹ Argumentace pro výši trestu nikoli dle jeho závažnosti, ale dle následků pro oběť, je zřejmá např. z rozhovoru s psychologem, a zejména z různých soudních rozhodnutí, např. beztrestu.cz

Chybí praxe s procedurální úpravou pro děti s postižením – většina aktérů si pod tímto pojmem nic konkrétního nepředstavuje kromě zjednodušené komunikace a slovní zásoby.

Největší překážkou systému je to, že pomoc dětem není dobře systémově ošetřená a koordinovaná. Není tedy zajištěný jednotný, koordinovaný postup pro případ, že se dítě stane obětí trestného činu. A dítě se setkává s neuvěřitelným počtem osob¹⁴⁰ - tím nemůže získat pocitu bezpečí ani přehled. Legislativa popisuje detailně povinnosti všech aktérů, ale mnohost orgánů, které mají informační povinnost, je naopak v některých případech oběti na škodu, v některých případech se stane, že místo toho, aby oběť poučili všichni, ji nepoučí nikdo a každý spoléhá, že to „udělá ten druhý“. Navíc spolupráce mezi aktéry zaleží na tom, „na koho narazíte“, a tím pádem není možné spoléhat na jednotný a kvalitní postup – obecně panuje celkem nedůvěra mezi aktéry, zvláště ze strany neziskových organizací a právníků, kteří se touto problematikou zabývají. Doprovázení dítěte není zákonem garantované, přitom je velmi žádoucí.

Právní zastoupení sice hradí stát, ale kvalita práce advokátů je problematická (ex-offo). Problematický je také jeho včasný vstup do řízení, aby práva dítěte byla chráněná a podpořená úplně od začátku.

Výzkum ukázal, že předsudky a neznalost problematiky dětských obětí a problematika mentálního postižení/duševní onemocnění je jedna z nejpálčivějších bariér už na vstupu takové oběti do trestního procesu.

V současné době v České republice stále převládá paternalistický přístup, který se nejčastěji projevuje jednáním “o oběti bez oběti” a tím, že OČTR často těmto osobám a priori nevěří (v rozhovorech se několikrát objevilo, že děti jsou stále považovány za nedůvěryhodné). V tomto případě se však nejedná o změnu systémovou, ale o změnu myšlení, která je samozřejmě mnohem složitější..

¹⁴⁰ podle anonymizované kazuistiky Centra LOCIKA (viz <https://www.centrumlocika.cz/detske-advokacni-centrum>):

Rodina, ve které žena i děti byly obětí závažného domácího násilí, se při vyšetřování a poskytování následné pomoci dostane do kontaktu se 47 různými osobami na 15 různých místech! S dětmi mluví po dobu vyšetřování a řešení případu 29 různých osob, jsou podrobeny 2 typům soudně-znaleckého zkoumání a několika typům výsledků (na OSPOD, na policii a u soudu).

03 Doporučení

Doporučení 1: Zlepšení znalecké činnosti a větší kontrola kvality soudních znalců

- zajistit nejen dostatečný počet znalců, který je zejména v oblasti psychiatrie a psychologie velmi neutěšený, a to např. nastavením flexibilnějších podmínek nebo zvýšením jejich motivace.
- zajistit jejich dostatečnou kontrolu, neboť kvalita některých posudků je nízká (např. využívat možnosti vyškrtnout ze seznamu znalce, kteří svou činnost vykonávají nekvalitně).
- vytvářet metodiky, které zahrnují děti se specifickými potřebami.
- provádět studie o posttraumatickém syndromu osob s mentálním postižením pro potřeby znaleckých posudků.

Doporučení 2: Hodnocení potřeby dítěte v rámci celého procesu

Podpora obětí by měla být bezpodmínečná a včasná. Proto je třeba:

- vytvářet jednoduchý vstupní materiál (např. „checklist“, který umožní hned zachytit potřeby podpory oběti – jeho/její postižením, v čem jeho/její zapojení může být složité, jaké má komunikační potřeby, jakou využívá podporu v denním režimu - pro doplnění informací je možné využít školu, rodinu, služby). Není možné čekat na znalecký posudek pro práci s obětí s postižením.
- rozcestník, kdy je třeba udělat jaké kroky, aby všichni aktéři systému reagovali jednotně.
- zahrnout hodnocení potřeby jako součást spisu u všech složek.
- mít universální materiály ve snadném čtení a s piktogramy pro snadnou komunikaci s dětmi s kognitivním postižením.
- mít možnost vyžadovat specializovanou individuální podporu nezávislého odborníka s odbornými dovednostmi v oblasti podpory osob s poruchami

komunikace a kognitivních funkcí (např. AAK specialista), včetně dostupných kontaktů na tyto osoby.

Jedině včasná identifikace potřeby podpory umožňuje poskytnout účinnou podporu těmto osobám, což ve výsledku vede k důslednějším (a mnohdy rychlejšímu) naplnění účelu celého trestního řízení.

Doporučení 3: Posílení/zavedení pravidelného a kvalitního školení pro osoby, které přicházejí v průběhu trestního řízení do styku s dětmi

Každý, kdo s těmito oběťmi přichází do kontaktu, nebo o nich dokonce rozhoduje, by měl být řádně vyškolen, protože v současné době jsou traumata těchto obětí výrazně zlehčována a bagatelizována.

- Zavést pravidelná školení pro právní profese o potřebách a právech dětí, nejen s mentálním postižením:
 - a. rozšířit pravidelná školení pro policisty zaměřená na rozpoznání potřeby podpory dětí nad rámec jejich zranitelnosti jako dítěte. Vzhledem k tomu, že tím, kdo do kontaktu s obětí přichází jako první, bývá nejčastěji policista, jeví se jako vhodné vytvářet pravidelné a kvalitní školení, stejně jako vypracovávat přehledné metodiky pro OČTŘ pro danou oblast.
 - b. Zavést školení (odborné i dovednostní) pro advokáty, a to za účelem zlepšení komunikace a zacházení s dětmi, aby jejich práva mohli hájit dostatečně, ať ho zastupuje jako zmocněnce nebo ne.
 - c. Zavést školení pro státní zástupce a soudce, kteří mají agendu týkající se dětí, se specifickou částí školení pro děti s postižením. Je třeba, aby nespolehali jen na znalecké posudky a aby měli možnost nastavit procedurální úpravy dle potřeb dítěte.
- Vytvářet doporučení a metodické materiály pro všechny profesní skupiny, aby měly k dispozici adekvátní sjednocené a kvalitní materiály.

Doporučení 4: Koordinace a case-management na základě práva a zájmu dítěte

- Zajistit, aby byly nízkoprahově dostupné osoby (mimo instituce), které by fungovaly jako autorita, jíž by se děti mohly svěřit.
- Nastavit přístup zaměřený na oběť – výzkum ukazoval, že dítě je primárně objekt (nikoli subjekt) právního procesu a druh svědectví.
- Efektivně využít kapacity a kompetence PMS pro dětské oběti, speciálně v regionech, kde není dostatek služeb na podporu obětí (PMS působí ve všech soudních okresech České republiky. Celkem se jedná o 74 středisek.)
- Rozšířit dobrou praxi o principy case-managementu nebo Barnahus metody, které fungují zatím jen v některých organizacích.
- Zvýšit mezioborovou spolupráci mezi aktéry a možnost vyvíjet společně systémové změny v praxi, napříč resorty.

Doporučení 5: Zavést figuru justičního zprostředkovatele

- Pokud má dítě postižení, může být zapotřebí facilitátor nebo zprostředkovatel, který „tlumočí“ projevy dítěte tak, aby byly pro odborníka srozumitelnější, a naopak.

Doporučení 6: Trestání dle závažnosti trestného činu a kvalifikované skutkové podstaty

- Újma a následky se mohou jevit u dětí s mentálním či psychosociálním postižením jinak než u obětí bez postižení, (nejen) proto by se při stanovení výše trestu měla zohlednit závažnost trestného činu, nikoliv jeho následky.

- Zařadit novelizacemi trestního zákoníku zdravotní postižení jako důvod pro zvýšenou sazbu jednotlivých trestných činů (zatímco dosud je trestní čin na osobě se zdravotním postižením pouze přitěžující okolností, což znamená, že jen ovlivní, kde v rozpětí základní sazby bude určen trest).

Doporučení 7: Sjednocení spisů a jejich dostupnost online

- Umožnit vstup do spisů online, aby byla zajištěná jejich dostupnost časově, místně a finančně.
- Sjednotit spisy, aby byla garantovaná kontinuita v podpoře obětí a v poskytování procedurálních úprav.

Doporučení 8: Sbírat data o dětských obětech a obětech s postižením

- Sbírat data o obětech, rozčleněná dle věku, pohlaví, bydliště a osobních charakteristik (včetně typu postižení)
- Sbírat data o procedurálních úpravách, aby se zavedla doporučení na základě praxe

Doporučení 9: Zvýšit povědomí o problematice ve společnosti a zvýšit vnímání důvěryhodnosti dětí a dětí s mentálním či psychosociálním postižením

Je třeba investovat do veřejného prostoru, aby se přístup většinové společnosti vůči dětem a osobám s mentálním hendikepem zlepšil.

- věnovat vyšší pozornost obětem s postižením ve všech činnostech,

- mapovat, kdo jsou dětské oběti, a zveřejňovat oficiální policejní a justiční statistiky,
- vytvořit osvětové kampaně pro děti s postižením, pro ty, kteří se o ně starají (ve škole, doma, v sociálních službách), a také pro širší veřejnost,
- rozšířit programy a služby pro dětské oběti o přístupy zohledňující potřeby lidí s postižením,
- zapojit děti s mentálním a psychosociálním postižením, protože na to mají právo a protože to pomůže zvýšit účinnost všech systémových opatření a změn

REFERENCE

BARVÍKOVÁ J., PALONCYOVÁ J., Děti, rodiče a domácí násilí výzkum klientely Acorusu, z.ú., VÚPSV, v.v.i., Praha 2016, dostupný online z: <https://www.centrumlocika.cz/pro-odborniky/metodika-a-vyzkumy>

CENTRUM DOMÁCIHO A GENDEROVĚ PODMÍNĚNÉHO NÁSILÍ (MOREE D. a NYKLOVÁ B.) Děti a násilí v blízkých vztazích. Výzkumná zpráva.. 2023 https://recege.soc.cas.cz/sites/recege.soc.cas.cz/files/2024-03/Zprava_Deti_1.pdf

FORUM PRO LIDSKA PRAVA, Hlasy pro spravedlnost Oběti trestných činů s postižením v České republice, 2022 dostupný na <https://forumhr.eu/wp-content/uploads/2023/04/Obeti-trestnych-cinu-s-postizenim-v-Ceske-republice-1.pdf>

KASL, F., Některé problematické aspekty současného vývoje eJustice. Správní právo. Ročník 2018, č. 4.

LACINOVÁ, B., Pracovní skupina k zajištění dostupnosti psychoterapie, psychoterapeutických a psychosociálních intervencí PS PPP in Česká a slovenská psychiatrie, 2021;117(5), s. 258 -265 dostupné na <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=1424>

MAREČKOVÁ, J.; MATIAŠKO, M. Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání. 5. aktualizované a přepracované vydání. 2010.

ŠIMÁČKOVÁ, K. K pojmu zranitelnost v českém právním prostředí, zejména v judikatuře Ústavního soudu. Jurisprudence, ročník 2019.

ŠŤASTNÝ, J. Máme se bavit z oznamovatelí?, Státní zastupitelství, ročník 2017, č. 2.

ŠVARC, J. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. Psychiatrie pro praxi, 2014, 15 (1).

Informační koncepce Ministerstva spravedlnosti pro období 2023–2028 str.27 https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/msp_info_rmacni_koncepce_1.0.pdf

Úvodní zpráva České republiky o plnění Opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte týkajícího se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie, Dostupné z: [Úmluva o právech dítěte | Vláda ČR \(gov.cz\)](#).

Závěrečná doporučení ke spojené páté a šesté pravidelné zprávě České republiky, CRC/C/CZE/CO/5-6.. Dostupné z: [Úmluva o právech dítěte | Vláda ČR \(gov.cz\)](#).

Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2022

<https://verejnazaloba.cz/nsz/cinnost-nejvyssiho-statniho-zastupitelstvi/zpravy-o-cinnosti/zprava-o-cinnosti-za-rok-2022/>

Zákony:

Zákon č. 45/2013 Sb., Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45>

Zákon č. 209/1997 Sb., Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-209>

Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon č. 141/1961 Sb., Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>

Zákon č. 40/2009 Sb., zákon trestní zákoník

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

Zákon č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech,

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254>

Judikatura:

Usnesení Nejvyššího soudu ČR - senátu ze dne 29. 6.2022, sp. zn. 4 Tdo 549/2022.

Nejvyššího soudu ČR - senátu ze dne 20.11.2013, sp. zn. 5 Tdo 1241/2013

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 8.2021, sp. zn. II. ÚS 3003/20 – 2

Nález Ústavního soudu – senátu ze dne 9. 2.2016, sp. zn. I. ÚS 2933/15 – 1

Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 7.1994, sp. zn. 4 To 82/94

Články a podcasty z medií:

Biskup, P., Žena zavírala postiženého syna do chlívku, in *Novinky*, 20.5.2020, dostupný na <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-zena-zavirala-postizeneho-syna-do-chlivku-40324673>

Hrdá, L., Sama si za to mohla. Jak a proč se u nás (ne)trestá sexualizované a domácí násilí, in *Reportér magazín*, č. 3, roč. 2024, podcast 10.3.2024 (20 min), dostupný na reportermagazin.cz/74665/sama-si-za-to-mohla-jak-a-proc-se-u-nas-netresta-sexualizovane-a-domaci-nasili/

Hrdá, L., Znásilnění je vražda duše, in *Kouli podcast*, 4.7.2022 (1 hodina a 47 min), dostupný na https://www.youtube.com/watch?v=aXNqNJ_AENU

Hrdá, L., Soudy svévolně krátí odměny za pomoc obětem trestných činů. Loni jsem tak přišla o více než million, podcast in *Prostor X*, 4.3.2024 (22 min 19 s), dostupný na <https://open.spotify.com/episode/2l1voXjxy8attsObUwLE3L>

Opakované znásilňování mentálně handicapované ženy, Rozsudek: 1T 12/2017-391, 30.11.2017, dostupný na <https://www.beztrestu.cz/rozsudky/rozsudek-38>

Svobodá, T., Krasenská, D., Svědectví znásilněné dívky po pokusu o sebevraždu. Podle znalce netrpěla, in *Seznam Zprávy* 18.1.2024, dostupný na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-po-znasilneni-je-temer-bez-nasledku-rekl-znalec-divka-se-predavkovala-leky-243873>

Zabloudilová T., Posadil mě do auta a ujížděl. Nejhorší bylo, když mi znásilnění nevěřili, in Podcast *Hranice Násilí*, 27.9.2022, Radio Wave (44 min 39 s) dostupný na <https://wave.rozhlas.cz/posadil-me-do-auta-a-ujizdel-nejhorsibylo-kdyz-mi-znasilneni-neverili-8836089>

Webové stránky:

Probační a mediační služba : <https://www.pmscr.cz/pro-obeti/>

Acorus, z.ú. <https://www.acorus.cz/krizova-pomoc-detem/>

Centrum Locika, z.ú. <https://www.centrumlocika.cz/detske-advokacni-centrum>

Policie České republiky:

<https://www.policie.cz/clanek/oznameni-trestneho-cinu.aspx>

<https://justice.cz/stal-jsem-se-obeti-trestneho-cinu>

<https://www.policie.cz/clanek/stredocesky-kraj-pol-point-kontaktni-misto-policie.aspx>

Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů (justice.cz)

<https://otc.justice.cz/verejne/seznam.jsf>

